

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

Diplomová práce

Právní úprava organizace armády, policie a četnictva v 2. polovině 19. století

Autor: Jan Pettrich

Studijní obor: Právo a právní věda

Vedoucí práce: doc. JUDr. Antonín Lojek, Ph.D.

PLZEŇ
2022

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Jan PETTRICH**
Osobní číslo: **R17M0111P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Právní úprava organizace armády, policie a četnictva v 2. polovině 19. století**
Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

1. Úvod
2. Zasazení do kontextu historických událostí
3. Právní prameny úpravy armády, policie a četnictva
4. Kontrolní mechanismy armády, policie a četnictva
5. Organizační struktura armády, policie a četnictva
6. Vzájemné vztahy armády, policie a četnictva
7. Závěr

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:
viz zvláštní seznam

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Antonín Lojek, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **29. března 2021**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2022**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 1. října 2021

Čestné prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: *Právní úprava organizace armády, policie a četnictva v 2. polovině 19. století* zpracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny.“

V Plzni, dne

.....

Jan Pettrich

Poděkování:

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucímu diplomové práce doc. JUDr. Antonínu Lojkovi, Ph.D. za vstřícný přístup, cenné připomínky a poskytování odborných rad při výběru příslušných literárních pramenů. Rovněž děkuji skvělému personálu Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje, který mi vždy ve všem vyšel vstříc, a také autorům virtuální knihovny říšské sbírky zákonů, panu doc. JUDr. Pavlu Salákovi, Ph.D. a doc. JUDr. Bc. Jaromíru Tauchenovi, Ph.D., LL.M. Eur.Int. z Právnické fakulty Masarykovy univerzity, za podstatné usnadnění práce s vyhledáváním dobových právních pramenů.

Zvláštní poděkování si zaslouží mí rodiče za celoživotní podporu. Děkuji vám.

Obsah

	Úvod.....	8
1.	Zasazení do kontextu historických událostí.....	11
1.1	Revoluční události let 1848–1849 z pohledu vojenství	11
1.2	Role armády v Pražském červnovém povstání	14
1.3	Nástup armády Rakouska proti revoluci ve Vídni, Uhrách a části území Itálie.....	15
1.4	Neúspěchy v zahraniční politice a účast Rakouska – Uherska v krymské válce.....	17
1.5	Prusko-rakouská válka 1866 a rakousko-uherské vyrovnání 1867	19
1.6	Význam tajné policie v Habsburské monarchii	20
1.6.1	Proces s omladinou	21
2.	Právní prameny úpravy armády, policie a četnictva.....	22
2.1	Právní prameny úpravy armády	22
2.1.1	Císařský patent ze dne 29. září 1858 a zákon o doplňování vojska	22
2.1.2	Nařízení z roku 1858, jímž se vyměřuje taxa za osvobození od služby vojenské na rok 1859	25
2.1.3	Prosincová ústava 1867.....	25
2.1.4	Branný zákon z roku 1868 (z. č. 151/1868 ř. z.).....	27
2.1.5	Zákony o zemské obraně.....	29
2.1.5.1	Zákon č. 68/1869 ř. z., o obraně zemské království a zemí v radě říšské zastoupených.....	29
2.1.5.2	Zákon č. 87/1883 ř. z., o c. kr. zemské obraně v královstvích a zemích na radě říšské zastoupených hledíc k ustanovením zákona branného	29
2.1.5.3	Zákon č. 200/1893 ř. z., o c. k. zeměbraně království a zemí na říšské radě zastoupených kromě Tyrolska a Vorarlberska hledíc k ustanovením zákona branného.....	30
2.1.6	Zákon o domobraně (z. č. 90/1886 ř. z.).....	31
2.1.7	Nařízení o domobraně z roku 1887.....	32
2.1.8	Nový branný zákon z roku 1889	33
2.1.9	Některé další zákony související s právní úpravou armády	34
2.2	Právní prameny úpravy policie	36
2.2.1	Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích (trestní zákoník)	38
2.2.2	Císařské nařízení č. 96/1854 ř. z. (tzv. výpraskový patent či Prügelpatent).....	39
2.2.3	Zákon č. 18/1862 ř. z., kterým se upravily obecní záležitosti.....	41
2.3	Právní prameny úpravy četnictva.....	43
2.3.1	Právní úprava zákona č. 19/1850 ř. z.	43
2.3.2	Právní úprava zákona č. 19/1876 ř. z.	46
2.3.3	Právní úprava zákona č. 1/1895 ř. z.	49

2.3.4	Služební instrukce četnictva.....	50
3.	Kontrolní mechanismy armády, policie a četnictva.....	52
3.1	Kontrola armády.....	52
3.2	Kontrola policie.....	52
3.3	Kontrola četnictva	53
4.	Organizační struktura armády, policie a četnictva	55
4.1	Stručná geneze bezpečnostních sborů	55
4.2	Armáda.....	56
4.2.1	Pojem Armáda.....	56
4.2.2	Organizace a činnost armády ve 2. polovině 19. století.....	57
4.2.3	Národnostní problematika uvnitř armády	60
4.3	Policie.....	61
4.3.1	Pojem policie.....	61
4.3.2	Organizace a činnost policejní správy po roce 1848.....	63
4.3.3	Výkonné policejní orgány před rokem 1867.....	65
4.3.3.1	Vídeňská policie.....	65
4.3.3.2	Pražská policie	65
4.3.3.3	Sjednocený policejní sbor.....	66
4.3.3.4	Policie mimo velká města.....	66
4.3.4	Výkonné policejní orgány po roce 1867.....	67
4.3.4.1	Předlitavská policie.....	67
4.3.4.2	Městská a obecní policie Předlitavska.....	68
4.3.4.3	Policie v Zalitavsku	69
4.4	Četnictvo.....	69
4.4.1	Pojem četnictvo	69
4.4.2	Organizace a činnost četnictva v letech 1850–1867.....	70
4.4.3	Organizace a činnost četnictva v dualistickém období let 1867–1918	73
4.4.3.1	Četnický sbor v Předlitavsku.....	73
4.4.3.2	Četnický sbor v Zalitavsku	75
4.4.3.3	Četnictvo Bosny a Hercegoviny	77
4.4.4	Uniformy a výzbroj četnictva	77
5.	Vzájemné vztahy armády, policie a četnictva	79
	Závěr	82
	Resumé.....	84
	Seznam použité literatury.....	86

Úvod

Z dnešního pohledu je potřeba pro stabilitu a bezpečnost ve společnosti zřízení bezpečnostních sborů a tento fakt je brán jakožto součást a nutnost fungování demokratické a stabilní společnosti. Jedinci se tak musí vzdát části svobod na úkor ochrany zajištěné státem, a je tak zajištěno omezení libovůle. Myšlenky o zřízení společnosti nepotřebující jakékoli bezpečnostní sbory jsou tak podle mého názoru naprosto zcestné. Téma „*Právní úprava organizace armády, policie a četnictva v 2. polovině 19. století*“ jsem si vybral z důvodu toho, neboť mám zájem se ucházet o činnost v rámci policie či orgánů činných v trestním řízení, a skloubil jsem tak tento zájem se zájmem o historii a o policejní problematiku obecně. Vnímám bezpečnostní sbory 19. století jako přímé předchůdce těch dnešních a mým cílem je čtenáři předložit základní přehled tehdejší právní úpravy dané problematiky.

Bezpečnostní sbory, jako policie, městská policie nebo armáda se musí při své činnosti pohybovat pouze v zákonných mezích, neboť tvoří součást veřejné správy. V průběhu této práce postupně dojdeme k závěru, že právní zárodky takového fungování můžeme spatřit již v 19. století. V tomto období bezpečnostní sbory zprvu sloužily primárně jako donucovací nástroj císaře, který pro tuto svou činnost vydával řadu nařízení či patentů. Přiznejme však, že role císaře je v tomto období zásadní, a tak velmi obtížně najdeme oblast, do které by byl jen z části nezasahoval. Zejména pak v době Bachova absolutismu docházelo k perzekuci nepohodlných občanů a nárůstu významu tajné policie či policie a četnictva obecně. Z této práce pak vyplyne, že za svoji roli v tomto období byly tyto složky značně pejorativně vnímány. Ovšem jeden aspekt je právní úprava a druhý aspekt je faktické dodržování této právní úpravy. Pokud byl hlavní úkol policie či četnictva dohled nad bezpečností a pořádkem, pak se musíme ptát, zda národní skupiny nebo jiné podobné subjekty představovaly takové riziko, že si zasloužily v mnoha případech pronásledování a policejní či armádní zásahy. Odpověď je samozřejmě taková, že riziko představovaly pro územní celistvost říše a tím značné oslabení monarchie a císaře, a proto musely být potlačeny. Takový boj za národní sebeurčení zcela jistě podle interpretace Vídně představoval ohrožení bezpečnosti a pořádku.

S nástupem 20. století a příchodem přece jen demokratičtějších prvků do společnosti, však tento striktní a donucovací charakter bezpečnostních sborů postupně opadá a ty se tak přibližují dnešní podobě, kdy je jejich primárním cílem dohled nad bezpečností a pořádkem ve společnosti, který se musí pohybovat v zákonných mantinelech. Nutno ale podotknout, že faktický stav stále mnohdy neodrážel situaci de iure. Konec těchto praktik představovala až první světová válka a následný definitivní rozpad Rakouska-Uherska.

Vrátíme-li se do období 2. poloviny 19. století, můžeme konstatovat, že toto období doprovází jeden zásadní nešvar, a tím je značně roztržitá právní úprava a s tím i inherentně roztržitá státní správa či samospráva. Rozdrobenost bezpečnostních sborů, přetrvávající od 18. století, je v této době stále značná. Z tohoto důvodu tak nelze v této práci využít opravdu všech právních pramenů týkajících se organizace armády, policie a četnictva. Je celkem jisté, že práce, obsahující všechny právní prameny související s tématem, by nabývala poněkud značnějšího obsahu.

Cílem této práce je primárně zaměření na právní úpravu organizace bezpečnostních sborů v 2. polovině 19. století, tedy na chronologické uspořádání nejdůležitějších právních pramenů souvisejících s armádou, policií a četnictvem v tomto období, neboť jako v podstatě vše bylo potřeba tyto bezpečnostní složky právně regulovat. Práce je dělena do pěti hlavních kapitol, které v souhrnu líčí tehdejší právní úpravu organizace bezpečnostních sborů.

První kapitola si dává za úkol čtenáři přiblížit bezpečnostní sbory z hlediska zasazení do kontextu doby a ve stručnosti poskytnout historické pozadí. Jsou zde popsány některé vojenské či policejní události doby a jejich důsledky na formování státního aparátu.

Druhá kapitola, nejdůležitější, vyjmenovává ty nejzásadnější právní prameny jednotlivých složek bezpečnostních sborů. Jak jsem již zmiňoval, vyjmenování opravdu všech právních pramenů by bylo velmi náročné, navíc když k tomu přičtu veškeré prováděcí právní předpisy, byla by tato kapitola velmi obsáhlá. Mezi nejdůležitější právní prameny bezesporu patří branné zákony, výpraskový patent nebo jednotlivé zákony vztahující se k četnictvu.

Vše je za potřebí určitým způsobem právně regulovat a poté rovněž dodržování této právní regulace kontrolovat. Třetí kapitola tak pojednává o kontrole

bezpečnostních sborů, o tom, které ústřední správní úřady vykonávaly nad bezpečnostními složkami dohled, a o změnách, které postupem času v oblasti kontroly bezpečnostních sborů nastaly.

Čtvrtá kapitola se zabývá organizační strukturou armády, policie a četnictva. Rovněž pojednává o postupném vývoji armády, policie či četnictva, o tom že některé instituce zanikaly a po čase opět vznikaly, o počtu příslušníků jednotlivých složek, o různých odchylkách po celém území Rakouska-Uherska a mnohém dalším. Lze říci, že tato kapitola je velmi teoretická a představuje určitý souhrn ostatních kapitol.

Poslední kapitola blíže rozebírá vzájemné působení a vztahy armády, policie a četnictva.

1. Zasazení do kontextu historických událostí

1.1 Revoluční události let 1848–1849 z pohledu vojenství

Jelikož byla Habsburská monarchie nesourodým konglomerátem, který zahrnoval několik zemí, národů a oblastí, často s odlišnou hospodářskou úrovní či zcela protichůdnými názory obyvatelstva, mohlo by se hovořit o tom, že revoluce byla událostí nevyhnutelnou. Události nabraly takové intenzity, že habsburská monarchie vedle diplomatických cest pokojného řešení sahala také po řešení vojenském. Zatímco v první polovině 19. století na západ od Rýna probíhaly změny ve struktuře vládních systémů, zejména osamostatnění Belgie, nepokoje v Německu, Itálii a v Polsku, Rakousko bylo nuceno spojit své síly s Ruskem a Pruskem do společného reakčního bloku. Na konci čtyřicátých let 19. století však habsburská říše pomalu ztrácí svoji prestiž na poli vojenských mocností Svaté aliance, a taktéž je předmětem debat její rozpad. Děje se tak z důvodu oslabení vnitřního absolutistického režimu a neschopností tohoto systému dynamicky reagovat na nepokoje v zemi. Udržování silné armády si kromě toho žádalo značné finanční zdroje a monarchie také selhávala na poli nových statků, které přinášela průmyslová revoluce, což přispělo k prohlubování sociálních problémů. Sociální situace obyvatelstva byla mimořádně špatná hlavně u rolnického a dělnického zastoupení. Byrokratický aparát však potlačoval všechny projevy nespokojenosti.¹

Do popředí se postupně dostávají národní osvobozenécká a sjednocovací hnutí, která ale mnohdy vykazovala značné odlišnosti a docházelo tak k vzájemným rozporům a konfliktům. Příkladem mohou být na jedné straně utlačované národy monarchie, jako Češi a Slováci, které usilovali o odstranění národního útlatku, a na straně druhé nacionálně politické programy vládnoucích národů, jako rakouských Němců v Předlitavsku a Maďarů v Uhersku. Revoluční dění z let 1848–1849 tedy mimo jiné představovalo pokus o vypořádání se s národnostní otázkou a boj za národní svobodu.²

¹ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 312–323.

² Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

Rozmach průmyslové revoluce s sebou v prvním čtvrtletí roku 1847 přinesl negativní jevy v podobě nezaměstnanosti, nízkých mezd a špatných životních podmínek. Úroveň těchto negativních jevů nakonec vyústila v těžkou krizi, která měla poměrně těžké negativní konsekvence, a to v podobě neúrody, nedostatku potravin nebo například rozsáhlého zavírání továren.

Počátek vídeňských revolučních událostí byl více než slibný. Dne 13. března 1848 došlo ke smetení a ochromení opor feudálního režimu reprezentovaného zkorumpovaným knížetem Metternichem. Vídeňské studentstvo si s oporou proletariátu a za podpory maloburžoazních vrstev vydobylo zrušení cenzury a císařem byla přislíbena nová ústava.

Revoluční události probíhaly také v Uhrách. Bratislavská marcová ústava v podobě březnových zákonů reformovala Uhry na demokratický stát spojený s Rakouskem jen osobou panovníka. V této době si také Polsko nárokovalo území Haliče, která se měla připojit k novému polskému království. Lze tedy říci, že celá monarchie byla v pohybu, když se v Lombardii bojovalo proti Rakousku, v Maďarsku za samostatné Maďarsko a ve Vídni za svobodné Rakousko. V Praze docházelo prozatím jen k sepisování požadavků a petic, kdy se scházeli radikální demokraté a ti také nakonec vystoupili 11. března 1848 s požadavkem vzniku parlamentu pro země koruny české, s požadavkem zrovnoprávnění češtiny s němčinou a s mnoha dalšími řešeními otázek v oblasti sociální a pracovní. Výsledkem byly již zmiňované petice. Zatímco radikální demokraté byli odhodláni prosazovat své myšlenky lidovými povstáními, liberální buržoazie upřednostňovala cestu domluvy se starým režimem, cestu klidu a nabádání rolníků k pokračování v robotě. Pro nezaměstnané dělníky byla dokonce zřízena sbírka, aby zmírnila jejich bídu a nespokojenost.

Čeští liberálové však nespolehali pouze na politické či propagandistické kroky k demokratickému zřízení. Z jejich strany došlo k budování ozbrojené moci ve formě národních gard, což umožňoval patent z 15. března 1848, který byl vybojován březnovou revolucí ve Vídni domáhající se možnosti ozbrojení lidu. Základem těchto gard se staly početné měšťanské sbory, formované z nejspolehlivějších měšťanů a fungující na našem území již před rokem 1848. Tyto sbory se osvědčily již při událostech z 11. března 1848, kdy byly uvedeny do pohotovosti, aby po boku armády dohlédly na klidný průběh sněmu ve Svatováclavských lázních. Formování gard však liberálové nechtěli poskytnout

volný průběh, a tak bylo nařízeno, aby na budování gard dohlédly venkovské úřady. Národní gardy postupně vznikaly v Praze, Mladé Boleslavi, Teplicích, Bílině, v Bakově nad Jizerou, Hradci králové, a v dalších větších městech. Samozřejmě, že narůstající napětí revolučního hnutí vedlo k aktivizaci národních gard a širokému doplňování jejich řad, přičemž pražská národní garda čítala v březnu 1848 okolo 3500 členů. Vedle národní gardy v Praze figuroval také ozbrojený sbor německého měšťanstva Konkordia. Svornost Čechů pak sdružovala kolem 600 ozbrojených mužů. Vysokoškolští studenti si vedle těchto sborů vytvořili Akademickou legii a ta dosahovala koncem března 1848 kolem 2360 příslušníků. Na území Čech tak v červnu 1848 figurovalo přibližně 10 000 příslušníků ozbrojených národních gard.

Národní gardy byly vyzbrojovány vojenskými zbraněmi a municí, které jim poskytl generální velitelství v Praze z přebytečných zásob terezínské, josefovské a královéhradecké pevnosti. Ku příkladu taková pražská národní garda obdržela kolem 5900 pušek. Lze tedy spatřit vazbu mezi národními gardami a armádou.

Při narůstající nespokojenosti masy v dubnu roku 1848 byly oddíly národních gard vysílány a projevovaly vůči obyvatelstvu velkou bezohlednost a horlivost. To s sebou samozřejmě přinášelo velkou nelibost vůči národním gardám.

Radikální liberálové se oproti umírněnému křídlu připravovali na střetnutí se státní feudální mocí. Přední představitelé těchto radikálů se otevřeně vyjadřovali negativně vůči šlechtě a volali po jejím odstranění. Představovali stoupence demokratické revoluce, jejichž program se vyvíjel v čase. Vyslovili se proti oktrojované ústavě z 25. dubna 1848, kdy jim byl trnem v oku mechanismus jmenování panské komory císařem. Na venkově rozsáhle agitovali a vyzývaly lid pomocí letáků k vyzbrojení a reakci. Radikálové se téměř vůbec nedotkli vojska, které se starý režim snažil ubránit před revolučními vlivy. Armádu se radikálové snažili získat na svou stranu. Opět je pomocí letáků vyzývali, aby nebyli mrtvým strojem bez vlastní vůle a aby podali pomocnou ruku spoluobčanům a stáli s nimi.

1.2 Role armády v Pražském červnovém povstání

S kulminací napětí docházelo v Praze k častějším a intenzivnějším nepokojům. Do Prahy zamířil polní maršál kníže Windischgrätz s plánem provokace a následného potlačení revolučního hnutí. Společně s hrabětem Thunem nechali obsadit pražské hradby armádou a zavedli zesílené hlídky v ulicích. Tyto kroky samy o sobě provokovaly zejména studentstvo, a tak se obrátilo nejprve na prozatímního velitele Karla Ferdinanda a následně na samotného Windischgrätze s požadavkem vyzbrojení a vytvoření tak určité rovnováhy vůči vojsku. Windischgrätz se tomuto požadavku samozřejmě vysmál. Následně tak došlo k vyvolávání požadavku spojení občanských sil proti hrozícímu nebezpečí zakročení vojska. Jako stvrzení tohoto semknutí se měla konat slavnostní bohoslužba na Koňském trhu (dnešní Václavské náměstí). Německé i české studentstvo bylo vyzváno, aby na tuto mši přišlo v míru a beze zbraní. K této mši nakonec i došlo a zúčastnilo se jí dělnictvo po bodu studentstva.³

Mše však odstartovala hlavní dění Pražského červnového povstání. Při odchodu z této akce se rozhodly dva proudy postupovat k budově generálního velitelství v Celetné ulici, kde došlo k napadení průvodu vojskem, což vyvolalo poprask a výzvu ke stavbě barikád na prakticky většině území Starého Města. Na těchto barikádách zaujali pozice zejména dělníci, studenti, tiskaři a chasníci, kteří se do výborně vyzbrojené armády pustili prakticky s holýma rukama. Revoluční hnutí bylo vybaveno po většinou klacky či běžnými předměty z hospodářství, jako například sekerami, a museli tak přepadávat vojenské stráže a domáhat se zbraní. Měšťané byli vybaveni lépe, disponovali někdy i šavlemi či puškami.⁴

Windischgrätz v reakci na to vydal rozkaz zmocnit se komunikace vedoucí na Malou Stranu a měl v úmyslu tak spojit části vojska na obou stranách Vltavy. Ačkoliv se povstalci pevně bránili, Windischgrätzovi se tento tah podařil. Nicméně, úspěch v bitvě neznamenal pro polního maršála knížete Windischgrätze nic pozitivního, neboť při intenzivních bojích na Staré Praze v Celetné ulici zahynula

³ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 323–328.

⁴ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

jeho manželka. Navíc bylo vojsko z Malé Strany vyhnáno až na Hrad a revoluční síly tak zaznamenaly první úspěch.

Po zkušenostech z prvního dne povstání povolal Windischgrätz do Prahy vojenské posily z Hradce Králové, Pardubic, Lokte, Terezína a Žatce a dosáhl tak počtu vojska čítajícího přibližně 40 000 mužů. Dne 13. června 1848 dobyl za pomoci děl Staroměstské náměstí a následně vydal rozkaz k opuštění vnitřního města a usazení se v okolních výšinách Prahy za účelem odstřelování povstaleckých sil dělostřeleckou palbou. Následně dne 16. června Windischgrätz vyzval povstalecké síly ke kapitulaci s výhrůzkou, že jestli mu nebude vyhověno, nechá Prahu odstřelovat znovu. Lidé, kněží a měšťané z Prahy byli tímto aktem tak vystrašení, že sami začali přemlouvat revoluční povstání ke složení zbraní a likvidaci barikád. Někteří povstalci toto volání uposlechli, jinde byl efekt opačný a povstalci setrvali na barikádách. V reakci na to nechal 16. června Windischgrätz bombardovat, z Petřína a z Hradčan, Prahu znovu. Tento čin vyvolal nevoli mezi revolučními silami navzájem, čímž se povstalci sami podlomili a 17. června byla Windischgrätzovi odevzdána zpráva o kapitulaci města. Armádou tak došlo k potlačení revolučních a demokratických sil, které usilovaly o svržení feudálního a absolutistického řádu, ale i o rozložení říše a ustanovení národní suverenity.

1.3 Nástup armády Rakouska proti revoluci ve Vídni, Uhrách a části území Itálie

Revoluce ve Vídni zpočátku působila více než slibně. V říjnu roku 1848 se v podstatě celá Vídeň ocitla v rukou lidu. Dění dosáhlo takové intenzity, že revoluční povstalci vtrhli do budovy dvorské válečné rady, zajali ministra války Latoura a oběsili ho na pouliční lampě. Povstalci mimo jiné vtrhli do zbrojnice a lépe se vybavili. O intenzitě povstání taktéž svědčil útek císaře a tehdy ještě korunního prince Františka Josefa do Olomouce.⁵

O potlačení revoluce se měl opět postarat námi dobře známý polní maršál kníže Windischgrätz. Posléze tak 16. října vyrazila proti Vídni armáda čítající více

⁵ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 328–331.

než 100 000 mužů. Takto velká armáda stála proti 25 000 povstalců. Kníže Windischgrätz žádal kapitulaci Vídně, která mu však nevyhověla, a tak začal, podobně jako v Praze, město odstřelovat. Na Vídeň útočil Windischgrätz ze severu a Jelačič z jihu. Tento nápor tak nebyl dlouho udržitelný a povstalci byli 1. listopadu 1848 definitivně zlomeni a potlačeni.⁶

O potlačení maďarské revoluce se měl postarat chorvatský vojevůdce Jelačič a opět kníže Windischgrätz. Dne 11. září 1848 tak zahájila chorvatská vojska tažení na Budapešť. Následně se 3. října k chorvatské armádě připojila armáda rakouská. Po potlačení revoluce ve Vídni se pak mohla tato vojska plně soustředit na maďarskou revoluci. Windischgrätz se poměrně rychle dostal k Budapešti a od 5. ledna 1849 ji začal obsazovat. Maďarská armáda stála proti přesile a její situace nebyla příznivá, avšak mezi březnem až květnem roku 1849 přešla do ofenzívy a dařilo se jí efektivně odrazet Windischgrätzovu silnější armádu.

Fakt, že polní maršál kníže Windischgrätz nemohl zdolat maďarská vojska, ho doháněl ke krajním řešením. Žádal carské Rusko o pomoc a 5. prosince 1848 byl vládou schválen Prozatímní odvodní zákon, na jehož základě byli odváděni muži do války. To však mezi lidmi vyvolalo obrovskou bouři. Maďarská vojska však po příchodu cara Mikuláše I. začala postupně upadat. Následně pak byla 11. července poražena rakouskou armádou u Komárna a 9. srpna u Temešváru. Definitivní porážku zaznamenala maďarská vojska v bitvě u Világoše, kdy se vzdala carskému vojsku a uherská revoluce tak byla potlačena.

Také v některých částech Itálie probíhaly revoluční snahy. Radeckého armáda však poměrně brzy reagovala, odrazila sardinská vojska Karla Alberta a poprvé bombardovala z balónů území Benátek. I přes odpor lidových mas si dokázala rakouská armáda upevnit moc a bylo tak potlačeno poslední ohnisko revoluce.

Revoluce sice potlačena byla, nicméně národnostní spory trvaly dále a situace tak dlouho udržitelná nebyla. Rakouská monarchie musela i nadále tuto území mocensky udržovat za pomoci ozbrojené moci.

⁶ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

1.4 Neúspěchy v zahraniční politice a účast Rakouska – Uherska v krymské válce

Ačkoliv byly veškeré revoluční snahy z let 1848 až 1849 rozehrány, určité sociálně ekonomické změny, i přes udržení moci v rukách šlechty a vysokých církevních hodnostářů, přece jen nastaly. Již zmíněný uvolněný režim podnikání a tím spojeného hospodářského rozvoje v období neoabsolutismu měl vliv na zdokonalování a rozšiřování výroby zbraní a ozbrojování říše. Habsburská monarchie si snažila v padesátých letech 19. století upevnit svůj mocenský charakter, což se jí z hlediska neúspěchů v zahraniční politice úplně nedařilo. Cílem mělo být upevnění vlivu v Evropě a v Německém spolku. Postupně však docházelo k opaku, Rakousko ztratilo svého spojence Rusko, snaha ovládnout italské území přivedla Rakousko do konfliktu s Piemontem a Napoleonem III. a nakonec i soupeřilo v rámci Německého spolku s Pruskem, neboť Prusko si kladlo podobné ambice jako Rakousko.⁷

Velký podíl na neúspěších zahraniční politiky měla rakouská diplomacie a její politika manévrování, spočívající v různém vměšování se do diplomatických sfér evropských velmocí s cílem zisku území, ale vyznačující se nedůsledností. Mezinárodní postavení bylo definitivně oslabeno již zmíněnými porážkami u Solferina v roce 1859 a u Hradce Králové v roce 1866.⁸

Výrazný úspěch rakouské zahraniční politiky byl zaznamenán v roce 1850, kdy se očekávala, po vyhrocených událostech mezi Rakouskem a Pruskem týkajících se vojenského zásahu Pruska v hessenském knížectví, prusko – rakouská válka. V létě roku 1850 dokonce začalo Rakousko shromažďovat vojsko na území Čech a Moravy. Nakonec však Rakousko podpořil ruský car Mikuláš I. a Prusko olomouckými punktacemi uznalo rakouské stanovisko.

V polovině padesátých let 19. století, konkrétně od roku 1853 až 1856, probíhala tzv. krymská válka. Rusko mělo v této době velmi napjaté vztahy s Anglií a Francií. Napětí vyplývalo z otázky rozhodujícího vlivu ve skomírající Osmanské říši a vystoupila do popředí otázka rozdělení Turecka. Anglie a Francie se nakonec

⁷ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 353–354.

⁸ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly (až po „... *finančně náročné*“)

postavily na stranu Turecka. Jádrem problému však byla podpora Turecka Rakouskem. Se souhlasem Turecka Rakousko obsadilo knížectví Moldavsko a Valašsko, a císař František Josef I. vydal v říjnu 1854 příkaz k mobilizaci armády, což znemožnilo ruskému carovi Mikuláši I. soustředit vojska na Krymu. Rakousko si tak zneprátelilo Rusko, a navíc nikterak výrazně nepodpořilo i Anglii s Francií, a tedy si nikterak zvláště nezískalo taktéž jejich přízeň. Navíc mobilizace armády a obsazení knížectví bylo pro Rakousko velmi finančně náročné.

V krymské válce zemřelo odhadem 600 až 700 tisíc lidí, což z ní dělá jednu z nejhroších válek co do počtu obětí. Nutno však podotknout, že velká část zahynula kvůli otřesným hygienickým podmínkám na bojišti, kde mnohdy zcela absentovala lékařská péče. Ruská armáda čítala okolo 27 tisíc generálů a důstojníků a disponovala 1,1 milionem vojáků, k čemuž ještě přibyli tzv. nepravidelná vojska v počtu okolo 3600 generálů a 240 tisíc vojáků. O těchto oficiálních ruských číslech se však na západě vedly spory a ve skutečnosti to mohlo být pouze přibližně 800 tisíc vojáků. K vojsku samozřejmě patřilo také dělostřelectvo. Na protější straně stojící Francie disponovala armádou čítající okolo 570 tisíc mužů, a Anglie disponující 162 tisíci vojáky. Tureckou armádu tvořilo 540 tisíc vojáků. Západní mocnosti navíc disponovali v té době poměrně pokročilým námořnictvem. Největší boje proběhly např. u Balaklavy či v Sevastopolu.

Rusko tuto válku prohrálo a 30. března 1856 byla na kongresu v Paříži podepsána mírová smlouva. Rusko se muselo vzdát některých území a muselo souhlasit s neutralizací Černého moře.⁹

⁹ Krymská válka byla jednou z největších podle počtu obětí | Reflex.cz. Reflex.cz - Komentáře, zprávy, výrazné autorské fotografie [online]. Copyright © 2001 [cit. 27.11.2021]. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/historie/91102/kdyz-se-zapad-spojil-s-tureckem-proti-rusku-krymska-valka-byla-jednou-z-nejvetsich-podle-poctu-obeti.html>

1.5 Prusko-rakouská válka 1866 a rakousko-uherské vyrovnání 1867

Prohraná dvou měsíční válka s Pruskem zcela odhalila zranitelnost vojenství habsburské říše. Pod velením Otto von Bismarcka usilovalo Prusko o sjednocení Německa. Jádrem sporu tedy byl rozhodující vliv v oblasti střední Evropy. Zprvu bylo Rakousko pro Prusko spojencem, když tyto národy společně úspěšně dobyly Dánsko, přičemž již zde hrála prim pruská armáda, a to především díky technicky vyspělejším zbraním, nabíjejícím se zezadu. Dánské území si mocnosti rozdělily, avšak takovým způsobem, že habsburská říše dostala území nacházející se přesně mezi územími obsazenými Pruskem. To byl Bismarckův úmysl, neboť výměnu za jiné území, které by bylo Rakousku bližší a tvořilo by územní celistvost, odmítal. Pomoc Ruska nepřicházela v úvahu, neboť stále cítilo hořkost z krymské války, konající se před 10 lety. Navíc bojovalo s hospodářskými problémy. K neúspěchu Rakouska také přispěl oproti Prusku velmi nižší rozpočet na armádu. Rakousko zaostávalo i na poli všeobecně branné povinnosti, kterou stále ještě nemělo zavedenou. Takže i populačně menší Prusko dalo dohromady stejně velkou armádu jako Rakousko. Prusko bylo úspěšnější i na poli mobilizace, kterou dokázalo zmobilizovat během 2 týdnů. Válka začala v noci z 15. na 16. června 1866, kdy Prusko vtrhlo do Hessenska a Saska. Zároveň Rakousko napadla Itálie, jakožto spojenec Pruska, takže bylo nuceno bojovat na dvou frontách. Armáda byla rozdělena na část severní, bojující proti Prusku, a jižní, bojující proti Itálii. Severní čítala asi 238 tisíc mužů a jižní asi 70 tisíc mužů. Pruská armáda měla přibližně 263 tisíc mužů. Válku doprovázelo několik střetnutí a bitev, a to jak jezdeckých, tak pěších. Rakousko bylo nuceno zaplatit 20 miliónů tolarů válečných náhrad, muselo uznat zrušení Německého spolku a souhlasit se změnami v severním Německu ve prospěch Pruska. Itálii, útočící z jihu, se postoupilo Benátsko, ačkoliv bylo na jižním bojišti Rakousko úspěšné. V této válce habsburská říše podcenila snad úplně vše, z předchozího spojení s Pruskem totiž mohla taktiku protivníka v mnohém předvídat.¹⁰

Po ztrátě vlivu v Německu a v severní Itálii přišla říše o svoji prestiž a stávala se více závislou na sjednoceném Německu. Cestou z hospodářských a

¹⁰ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 376–391

politických problémů se mělo stát nové státoprávní uspořádání říše. Došlo k vytvoření Rakouska-Uherska, kdy vedle sebe stály relativně samostatné státy spojené pouze panovníkem. Uherská část říše se charakterizovala nacionálními postoji vůči nemad'arským národům. Vrcholem pro západní země bylo přijetí prosincové ústavy v roce 1867, která zakotvovala řadu dosud nevídaných práv a znamenala dovršení přeměn v habsburské říši.¹¹

1.6. Význam tajné policie v Habsburské monarchii

Za doby Josefa II. a hraběte Pergena hrála prim tajná policie, která byla vedle veřejné policie označována jako „policie vyšší“. Úkolem tajné policie bylo plnit funkci tajné kriminální policie a tajné politické policie. Bylo zamýšleno, že klasická veřejná policie se stane jakýmsi nahrávačem pro policii tajnou. Snahy o jejich oddělení byly nejprve úspěšně potlačovány, avšak nakonec došlo Leopoldem II. k jejich rozdělení a následně pak Františkem II. k jejich spojení.¹²

Policejní ředitel Josef Sedlnitzky vedl rakouskou policii od vídeňského kongresu až do revoluce v roce 1848. Byl plně podporován knížetem Metternichem a tajná policie v těchto letech opět nabyla na významu, když napomáhala sledování národnostních hnutí. Po revolučních letech byly za doby Bachova absolutismu pronásledování jak stoupců revoluce, tak jejich odpůrci.¹³

Po rakousko-uherském vyrovnání roku 1867 tajná policie zažila mírný úpadek, avšak stále docházelo ke sledování anarchistů, národních uskupení, dělníků či socialistů. Význam tajné policie opět začal růst ke konci 19. století. V tomto období dochází k rozmachu konfidentů či politických agentů.

¹¹ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 392–393

¹² SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin*. V. svazek, Pa-Právní. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. 934 s. ISBN 978-80-7380-569-2., str. 503

¹³ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

Při pražském politickém ředitelství taktéž působila tajná policie. Byla ustanovena 1. července 1893 a jejím úkolem byla perzekuce českého národního hnutí.

1.6.1 Proces s omladinou

Mezi nejznámější události týkající se policie patří tzv. proces s Omladinou z let 1892 až 1894. Hlavní náplní Omladiny, což byl neoficiální název nacionální skupiny, která se sestavovala z řad studentů a dělnictva ve věku mezi 16 a 31 lety, byly demonstrace za národní sebeurčení namířené proti monarchii. V souvislosti s demonstracemi došlo k několika potyčkám s policií, která činnost demonstrantů kvalifikovala jako velezrádnou. Policie postupně přitvrzovala v zatýkacích akcích až se nakonec vedl proces se skoro 80 obžalovanými. Celý proces byl značně politický, kdy několikrát byla nucena zasáhnout i policejní stráž. Většina omladinářů byla odsouzena na několik měsíců, následně však byli většinou propuštěni v důsledku amnestie z roku 1895.¹⁴

¹⁴ *Dobrodružství s omladinou* [online]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/nazory/1116018-dobrodruzstvi-s-omladinou>

2. Právní prameny úpravy armády, policie a četnictva

2.1 Právní prameny úpravy armády

Rakouská armáda hrála v habsburské monarchii bezesporu prestižní roli. Zásadním milníkem pro právní úpravu organizace armády se stal až rok 1867, a to v reakci na ústavní, hospodářské či společenské změny. Neomezenou vojenskou pravomocí a podřízeností státní správy disponoval císař.¹⁵ Armáda byla základní ozbrojenou složkou branné moci a v průběhu 2. poloviny 19. století pak zaznamenaly změny zejména způsoby odvodů do ozbrojených složek.¹⁶

2.1.1 Císařský patent ze dne 29. září 1858 a zákon o doplňování vojska

Tento patent znamenal významnou změnu pro doplňování členů armády. Ačkoliv jím byla zavedena všeobecná branná povinnost, připouštěl řadu výjimek osvobozujících od služby.¹⁷ Císařský patent uvedl v platnost zákon o doplňování vojska, a to od 1. listopadu 1858. Odůvodnění vydání patentu znělo následovně:

„Aby se při doplňování Našeho vojska v celé říši stejným způsobem předsešlo, tedy jsme po slyšení Našich ministrů a po vyslyšení Naší rady říšské přiložený zákon o doplňování vojska schválili, a nařizujeme, všechny o tom posud vydané zákony a předpisy zrušující, že tento zákon od 1. listopadu 1858 v celé říši ve skutek vejiti má.

Aby pak se při tom také zření mělo k okolnostem rodinným těch osob, které dle posavadních předpisů od vojska byly osvobozeny, dle tohoto zákona ale osvobozeny

¹⁵ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 357

¹⁶ SALÁK, P. *Nebojová činnost armády (pol. 19. stol. – r. 1989)* [online]. Brno, 2006/07. [cit. 2022-02-20] Dostupné z: https://is.muni.cz/th/surn/Nebojova_cinnost_armady_19_stol_-_1989.pdf. Disertační práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra dějin státu a práva. Str. 20–22

¹⁷ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 357

nejsou, dopouštíme, by takové službou vojenskou povinné osoby posavadního osvobození, také až nový zákon platnosti nabude, dále požívaly, když jse přede dnem vyhlášení zákona toho oženyly, a náleží jim o vyživení manželky nebo jednoho dítěte pečovati, pod tou však výmínkou, že vřbec prokáží, že vy plnily vše to, na čem dle posavadních předpisů záleželo, aby titul osvobození ejich byl uznán.“

Z výše zmíněného tedy plyne, že již patent připouštěl určité osvobození od služby.¹⁸

Samotný zákon o doplňování se skládal z jedenácti hlav a obsahoval 47 paragrafů.

Hlava první obsahovala obecná ustanovení. V § 1 zákona bylo stanoveno, kdo může vojsko doplnit, přičemž v § 2 zákona byly stanoveny podmínky. Kdo chtěl vstoupit do vojska musel splňovat:

„a) aby byl občanem rakouským;

b) aby byl ke konání služeb ve vojsku na duchu i na těle spřsobilý, zvláště co velikosti těla se týče, aby měl v první a druhé třídě věku alespoň šedesát palců míry Vídenské a ve vyšších třídách věku alespoň jeden a šedesát palců; marináři a řemeslníci lodní přijímají se k námorstvu císařskému, nehledíc k jich velikosti těla;

c) aby mu bylo nejméně plných patnáct a nanejvýš třidcet šest let; kdo již prvé ve vojště sloužil, tomu se dovoluje vstoupiti znovu u vojsko, i když mu jest čtyřidcet let.“

V § 3 zákona pak bylo stanoveno, že obecná povinnost vstoupit do vojska a délka této služby trvala sedm let. Doplňování vojska probíhalo podle § 4 zákona každý rok v únoru, březnu a dubnu.¹⁹

Hlava druhá a třetí pojednávala o zařazení chovanců z ústavů do vojska či o dobrovolném vstupu do vojska:

„Hlava druhá.

O vřadřování do vojska chovanců vojenských ústavů vzdělávacích.

§. 10.

¹⁸ Císařský patent a zákon o doplňování z roku 1858, dostupný na: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>

¹⁹ Císařský patent a zákon o doplňování z roku 1858, dostupný na: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>

Chovanci, kteří z vojenských ústavů vzdělávacích vystoupí, vřadí se do vojska od úřadů vojenských dle předpisů zvláště o tom vydaných.

Hlava třetí.

O dobrovolném vstupování do vojska.

§. 11.

Kdo dobrovolně do vojska vstoupí, tomu dovoleno jest, vyvoliti sobě voj, v kterém chce sloužiti, když má vlastnosti, kterých k němu potřebí.

§. 12.

Osobám dostaviti se povinným, které byly již losem ke službě vojenské povolány, není dovoleno, po čas dostávování dobrovolně do vojska vstoupiti. “²⁰

Hlava čtvrtá stanovila celou řadu možností od již zmiňovaného osvobození od povinnosti vstoupit do vojska. Mezi hlavní důvody osvobození od povinnosti vstoupit do vojska podle § 13 zákona mohly být situace, kdy např. zůstal jediný syn 70letého otce nebo ovdovělé matky. Podle následujících paragrafů byly osvobození také např. duchovní církve katolické, státní úředníci, profesori nebo jen ten, jenž složí osvobozovací taxu danou zvláštním předpisem.²¹

Následující hlavy zákona upravovaly proceduru odvodu do vojska, do námořnictva, o nákladech za doplňování vojska, o propouštění z vojska či o trestech za nedodržování tohoto zákona. Jedenáctá hlava odkazovala na jiný předpis o doplňování hraničního vojska.

²⁰ Císařský patent a zákon o doplňování z roku 1858, dostupný na: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>

²¹ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

2.1.2 Nařízení z roku 1858, jímž se vyměřuje taxa za osvobození od služby vojenské na rok 1859

Podle zákona o doplňování vojska z roku 1858 bylo přípustné osvobození od služby složením osvobozující taxy, kterou stanovil jiný předpis.²²

Jedním takovým předpisem bylo nařízení, vydané vrchním velitelstvím spolu s ministerstvem záležitostí vnitřních a ministerstvem financí, jímž se vyměřila taxa za osvobození od služby vojenské na rok 1859. Toto nařízení bylo stručné a stanovilo, že:

„Vrchní velitelství nad armádou, ministerium záležitostí vnitřních a ministerium financí vyměřily po usnešení společném, taxu za osvobození od služby vojenské na rok 1859 na jeden tisíc pět set (1500) zlatých čísla rakouského.“

Obdobných nařízení byla vydána celá řada, přičemž vždy stanovovala taxu na celý následující rok.^{23 24}

2.1.3 Prosincová ústava 1867

Prosincová ústava byla souborem zákonů vydaným od července 1867 do května 1868, přitom zásadní část pocházela z prosince 1867. Pro Předlitavsko byla touto ústavou zřízena ústřední zastupitelská dvoukomorová říšská rada. Členové poslanecké sněmovny byli voleni zemskými sněmy a členové panské sněmovny byli voleni panovníkem. Od roku 1873 byli členové poslanecké sněmovny voleni přímo. Byl vytvořen institut tzv. delegace, kdy zákonodárci ve společných záležitostech monarchie naplňoval společný zákonodárský sbor o dvou komorách, tedy rakouské a uherské. Do těchto delegací z obou částí monarchie vybíraly zástupce panské sněmovny i poslanecké sněmovny.²⁵

²² Tamtéž

²³ Nařízení z roku 1858 jímž se vyměřuje taxa za osvobození od služby vojenské na rok 1859, dostupné na: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>

²⁴ Obdobná nařízení na následující roky, taktéž dostupná na: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>

²⁵ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 39.

Z hlediska armády byl důležitý § 5 zákona č. 147/1867 ř. z.²⁶, o záležitostech společných pro všechny země rakouské monarchie a o způsobu jejich projednávání:

„§ 5

Spravování společných záležitostí je obstaráváno společným odpovědným ministerstvem, kterému však není dovoleno, vedle společných záležitostí řídit též zvláštní vládní záležitosti jedné z obou polovin říše. Nařízení o vedení, řízení a vnitřní organizaci společné armády přísluší výlučně císaři.“

Císař byl tak tímto článkem výlučně oprávněn k vedení armády, nicméně, podle následujících článků jeho moc nad armádou již nebyla, nutno podotknout de iure, zcela neomezená, neboť o některých otázkách, souvisejících s organizací, rozhodovala říšská rada.²⁷

§ 1 písm. b) zákona prohlásil záležitost válečnictví za společnou pro země říše, zastoupené v říšské radě, ale i pro země uherské koruny. Byly zde také stanoveny určité výjimky, které do společných záležitostí nespadaly.

„§ 1

Následující záležitosti se prohlašují za společné pro království a země, zastoupené v říšské radě, a pro země uherské koruny:

*b) válečnictví včetně válečného námořnictva, avšak s vyloučením schvalování odvodu branců a zákonodárství o způsobu plnění branné povinnosti, dále nařízení o dislokaci a zásobování vojska, dále úpravy občanských vztahů a práv a povinností členů vojska, které se nevztahují k vojenské službě;“.*²⁸

Důležitým paragrafem, který je podstatný z hlediska dalších pramenů právní úpravy armády byl § 11 písm. b) zákona č. 141/1867 ř. z., kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. února 1861. V tomto paragrafu jsou ústavou výslovně určeny do kompetence říšské rady „záležitosti, týkající se způsobu, uspořádání a délky trvání vojenské povinnosti, zejména pak ročního schvalování počtu odvedenců a obecných ustanovení ohledně poskytnutí příprěže, zásobování a ubytování vojska;“.

²⁶ Zkratka ř. z. znamená „říšského zákoníku“

²⁷ Několik zákonů, tvořících v celku Prosincovou ústavu, dostupných na:

https://is.muni.cz/el/1422/jaro2015/MP201Zk/um/web/doc/19-stoleti/Prosincova_ustava_1867.pdf

²⁸ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

Ohledně branné povinnosti, na kterou tato práce dále naváže bylo stanoveno v čl. 4 zákona č. 142/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů pro království země, zastoupené v říšské radě, že „*Svoboda vystěhování je ze strany státu omezována pouze brannou povinností.*“

2.1.4 Branný zákon z roku 1868 (z. č. 151/1868 ř. z.)

Tento zákon byl v habsburské monarchii přijat pod číslem 151. dne 5. prosince 1868 a obsazen v částce LXVI říšského zákoníku. Platil pro země a království zastoupená v říšské radě. V Zalitavsku platil v odlišné formě než v Předlitavsku. Samotnému zákonu předcházela zákon uvozovací, který obsahoval 8 článků. Branný zákon z roku 1868 byl členěn na 55 paragrafů.²⁹ ³⁰ Zákon navazoval na císařské nařízení z 28. prosince 1866, které zavedlo všeobecnou brannou povinnost.³¹

Zákonem se ustanovilo, jak má být splněna branná povinnost v zemích zastoupených v říšské radě, tedy jak je vyjádřeno v čl. I úvodních ustanoveních zákona „*Jak se má plnit povinnost branná čili vojenská, ustanovuje se zákonem níže položeným*“.

Hlavní část zákona hned ve svém § 1 stanovila, že „*Povinnost branná jest obecná a každý občan státní, k obraně způsobilý, musí ji vyplnit osobně.*“

Neméně důležitou částí byl § 2 zákona, který ozbrojenou moc dělí „*na vojsko stálé, válečné loďstvo námořské, obranu zemskou a rezervu náhradní; toto ustanoveno jest za náhradu schodků, které vzejdou v čas války v stálém vojsku (loďstvu válečném) až do toho počtu, jak silné má býti vojsko v případě války.*“³²

²⁹ Branný zákon z roku 1868, dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

³⁰ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání) str. 398

³¹ SALÁK, P. *Nebojová činnost armády (pol. 19. stol. – r. 1989)* [online]. Brno, 2006/07. [cit. 2022-02-20] Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sursn/Nebojova_cinnost_armady_19._stol._-1989.pdf. Disertační práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra dějin státu a práva. Str. 20–22

³² Branný zákon z roku 1868, dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

Dělení podle § 2 představovalo základní dělení branné moci v říši^{33 34}, o kterém tato práce pojednává níže. V průběhu 2. poloviny 19. století bylo různě modifikováno.

Podle branného zákona byl povinen každý sloužit ve stálém vojsku či v obraně zemské:

„a) tři léta v linii čili ve vojsku řadovém, a

b) sedm let v rezervě, čili ve vojsku záložném;

v obraně zemské povinni jsou sloužiti:

a) ti, kteří po dokonané službě v stálém vojsku, nebo z reserva náhradního přeloží se k obraně zemské, dvě léta, a

b) ti, kteří přímo (§. 32) v obranu zemskou byli vřaděni, dvanáct let.“³⁵

Zákon dále stanovil práva a povinnosti stálého vojska či povinných konat službu. Zákonem bylo výslovně stanoveno, že počet mužů stálého vojska a námořnictva v období válečném je 800 tisíc, a to v § 11 zákona. Takový počet měl platnost 10 let. V § 14 a § 15 bylo vymezeno, kým se doplňuje stálé vojsko, námořnictvo a zeměbrana. Navazoval § 16 s požadavkem státního občanství brance, způsobilosti a výškou postavy, a musel být starý nejméně 17 a nanejvýš 36 let.

Taktéž zde byly stanoveny určité možnosti osvobození v § 17, avšak již nebyla možnost se ze služby vykoupit.³⁶

³³ SALÁK, P. *Nebojová činnost armády (pol. 19. stol. – r. 1989)* [online]. Brno, 2006/07. [cit. 2022-02-20] Dostupné z: https://is.muni.cz/th/surn/Nebojova_cinnost_armady_19._stol._-1989.pdf. Disertační práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra dějin státu a práva. Str. 20–22

³⁴ Viz podkapitola 4.2.1

³⁵ Branný zákon z roku 1868, dostupný na: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

³⁶ Branný zákon z roku 1868, dostupný na: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

2.1.5 Zákony o zemské obraně

2.1.5.1 Zákon č. 68/1869 ř. z., o obraně zemské království a zemí v radě říšské zastoupených

První právní úprava navazuje na branný zákon z roku 1868 a hned ve svém § 1 stanoví:

„Obrana zemská království a zemí v radě říšské zastoupených činí část moci ozbrojené (§. 2. zákona o povinnosti branné, vyd. 5. prosince 1868, č. 151 zák. říšského). V čas války určena jest k tomu, aby podporovala stálé vojsko a bránila uvnitř, v čas pokoje pak zřízena jest výjimkou také k tomu, aby zachovávala vnitřní pořádek a bezpečnost (§. 8 zák. o pov. br.).“*

Zákon byl členěn na 36 paragrafů, obsahuje např. ustanovení o mobilizaci zeměbrany, o výjimce užití zeměbrany mimo území říše, o doplňování zeměbrany, o cvičení zeměbrany, o právech a povinnostech důstojníků, o působnosti ministerstva zemské obrany, o povinnosti ministra zemské obrany informovat císaře ohledně otázek zeměbrany a o disciplinární pravomoci velitele zeměbrany.³⁷

2.1.5.2 Zákon č. 87/1883 ř. z., o c. kr. zemské obraně v královstvích a zemích na radě říšské zastoupených hledíc k ustanovením zákona branného

Novelizace z roku 1883 se skládala z 20 paragrafů. Zákon opět navazuje na branný zákon a na jeho novelizaci z roku 1882. Důkazem toho může být § 1, který stanoví, že doplňování zeměbrany probíhá podle branného zákona, nebo např. ustanovení § 3, které odkazuje na § 15 branného zákona a stanoví, že dobrovolný vstup do zeměbrany nebude umožněn dobrovolný vstup odsouzenému muži, který v důsledku svého odsouzení „nepožívá práv občanských“. Organizaci zeměbrany podle tohoto zákona stanoví císař. Stejně jako pro vstup do stálého vojska je při

³⁷ Zákon č. 68/1869 ř. z., dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

dobrovolném vstupu zapotřebí souhlas otce či poručníka. Ke vstupu do zeměbrany bylo podobně jako v předchozí právní úpravě zapotřebí:

„a) státního občanství v královstvích a zemích na radě říšské zastoupených;

b) náležité způsobilosti duševní i tělesné;“

2.1.5.3 Zákon č. 200/1893 ř. z., o c. k. zeměbraně království a zemí na říšské radě zastoupených kromě Tyrolska a Vorarlberska hledíc k ustanovením zákona branného

Poměrně stručnější zákon čítající pouhých 13 paragrafů. Stále platilo, že organizaci zeměbrany stanovil císař. Dvanáctiletou službu v zeměbraně rozdělil zákon na 2 roky aktivní služby a 10 let služby neaktivní. Zákon také stanovil, že cvičení zeměbrany se musely konat alespoň jednou za 4 týdny. Sbor důstojnický se pak podle § 5 zákona tvořil a doplňoval:

„a) přestupem aktivních důstojníků z vojska;

b) přidělením záložních důstojníků z vojska;

c) přejmutím důstojníků z výslužby a z postavení „mimo službu“ ve vojště;

d) z osob služebné povinnosti nepodrobených, které hodnosti důstojnické dosíci chtějí a mají k tomu úplnou způsobilost;

e) povýšením v zeměbraně podle zásad při vojsku platných.“

V § 6 zákon na roveň stavil podle hodnosti osoby zeměbrany a osoby vojska, avšak při stejném stupni hodnosti měl přednost příslušník vojska. Vrchní velitel měl podle § 11 zákona v době míru na starost:

„1. Vrchní řízení vojenského výcviku;

2. dohled ku kázni;

3. dozor ke sborům, jakož i

4. k zásobám válečným;

5. vykonávati soudní pravomoc vojenskou nad osobami zeměbrany této pravomoci podrobenými, jakož i vykonávati moc disciplinární nad důstojníky a nad mužstvem v službě aktivní postavenými;

6. podávati dobrá zdání v osobních záležitostech důstojníků.

Vrchní velitel zeměbrany může ve věcech své působnosti nařizovati o úřadech a o sborech zeměbrany, avšak jest povinen, aby důležitější nařízení zároveň oznámil ministrovi obrany zemské.“

Podle § 12 zákona pak svolání a mobilizace zeměbrany příslušela císaři za spolupodpisu odpovědného ministra zemské obrany.³⁸

2.1.6 Zákon o domobraně (z. č. 90/1886 ř. z.)

Velmi stručný zákon z 6. června 1886 byl pod číslem 90. obsazen v části XXXI. říšského zákoníku. Domobranu ustanovil jako doplňující část branné moci, postavenou pod záštitou mezinárodního práva. K domobraně byli podle § 2 zákona zavázáni všichni státní občané ve věku 19. až 42. let, kteří nejsou příslušníky stálého vojska, námořnictva, zeměbrany či náhradní zálohy. Zákon o domobraně v některých ustanoveních navazoval na branný zákon. Bylo stanoveno, že ustanovení branného zákona odporující zákonu o domobraně jsou automaticky neplatná. V § 12 bylo uvedeno, že ihned po „nabytí moci zákona“ bylo ministerstvo zemské obrany oprávněno zákon uvést „ve skutek“. Tím bylo myšleno vydání prováděcího nařízení, které navazuje na tento zákon.³⁹

³⁸ Zákon č. 200/1893 ř. z., dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

³⁹ Zákon o domobraně z roku 1886, dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

2.1.7 Nařízení o domobraně z roku 1887

Toto nařízení bylo vydáno ministerstvem zemské obrany dne 19. ledna 1887. Tímto nařízením došlo k prohlášení veřejných předpisů, vedle kterých vznikla domobrana v zemích zastoupených v říšské radě, tedy pro Předlitavsko. Nařízení neplatilo v Tyrolsku a Vorarlbersku. Velmi podrobné a obsáhlé nařízení bylo členěno na 8 oddílů, které byly dále členěny na 44 paragrafů, a provádělo zákon o domobraně zmiňovaný výše.⁴⁰

Účelem domobrany, vyjádřeným v § 1 odst. 1 tohoto nařízení bylo „*sesílení branné moci říše vůbec; úkolem jejím podporování armády a zemské obrany převzetím pomocných služeb druhu technického, správního, zdravotního atd. a nahražování ztrát důstojníků i mužstva.*“ Domobrana podle následujícího odstavce dále zabezpečovala „*přípravení a opatření: 1. bojových sborů domobrany a sice: a) sborů k službě v pevnostech, posádkách a v místech dobytých; b) sborů ku střežení hranic a hájení země; 2. domobranců ku zvláštním služebním výkonům pro účely válečné, jako: technické a administrativní práce, vozatajství, dopravu a ošetřování raněných a nemocných atd. a 3. výpomocného nahražování ztrát při armádě, válečném loďstvu a zemské obraně.*“ Z uvedených paragrafů plyne jakási podpůrná role domobrany pro stálé vojsko a zeměbranu.⁴¹

Nařízení v následujících oddílech či paragrafech upravuje podřízenost domobrany, práva a povinnosti ve všech záležitostech týkajících se domobrany, evidenci domobranců, osvobození od domobranecké povinnosti a řadu dalších náležitostí týkajících se domobrany.

V oddílu XII. nařízení pak byla upravena povinnost četnictva, finanční stráže či personálu státních lesů hlásit se nejbližšímu oddělení domobrany v případě válečného stavu. O provázanosti jednotlivých bezpečnostních sborů bude tato práce pojednávat i nadále.

⁴⁰ Nařízení o domobraně z roku 1887, dostupné na: <https://ndk.cz/view/uuid:9f8900f0-0f06-11de-b2ac-000d606f5dc6?page=uuid:58e9d710-4511-11e7-a34b-005056827e51>

⁴¹ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

2.1.8 Nový branný zákon z roku 1889

Spolu se zákonem č. 153/1882 ř. z. představoval tento zákon č. 41, obsazený v částce XV. říšského zákoníku, ze dne 11. dubna 1889, novelizaci branného zákona z roku 1868. Obsahoval některé dílčí úpravy. Byl jím stanoven pro obě zeměbrany zvláštní roční kontingent a byla vytvořena samostatná náhradní záloha, kterou doposud mělo pouze stálé vojsko a námořnictvo. Náhradní záloha byla určena pro brance, kteří byli povoláni pouze v omezeném rozsahu.⁴²

Stanovil všeobecnou brannou povinnost následovně:

„Branná povinnost jest všeobecná; každý státní občan, k nošení zbraně schopný, musí ji vyplnit osobně, t. j. nemůže za sebe postavit náhradníka. Nikdo nemůže se z vojny vykoupiti, jako bylo dříve, ani nemůže být úplně od povinnosti branné zcela osvobozen. Zákon sprostuje od branné povinnosti pouze ty osoby, které se pro svou tělesnou nebo duševní nespůsobilost ku konání služby vojenské nehodí. Branci, kteří mají být odvedeni, mají mít aspoň 155 centimetrů výšky.“

Ustanovení opět neplatilo absolutně, někteří muži mohli být odváděni i bez dosažení předepsané výšky, a to např. řemeslníci či kancelářští pracovníci. Již zmíněná náhradní záloha pak sloužila pro méně zdatné jedince, tudíž nebylo snadné dosáhnout úplného osvobození. Každý branec se musel dostavit k nejbližšímu odvodu v listopadu předcházejícího roku. Branci, který tak neučinil, hrozila pokuta od 5 do 100 zlatých nebo vězení. Povinnost dostavit se k odvodu počínala 21. rokem a branec byl po dosažení tohoto věku povinen se přihlásit v odváděcím okrese svého domova. Povinnost dostavit se k odvodu trvala až do věku 36. let. Doba služební povinnosti odpovídala úpravě branného zákona z roku 1868. Bylo opět ustanoveno, že *„Ve vojště trvá služební povinnost“*:

1. tři leta v činné (řadové) službě a 7 let v záloze; branci, kteří odvedeni byli přímo k náhradní záloze, slouží v ní 10 let.

Po uplynutí 10leté služby ve vojště, slouží vojínové, ať byli odvedeni k vojsku nebo jen k náhradní záloze, ještě 2 roky v zemské obraně.

⁴² BROFT, Miroslav et al. Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918). 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 398

U námořnictva slouží se: 4 roky v činné službě, 5 let v záloze a 3 leta v mořské obraně:

U zemské obrany a její náhradní zálohy trvá služba pro ty, kteří přímo pro zemskou obranu odvedeni byli, 12 roků; pro záložníky, kteří po 10 leté službě ve vojsku nebo v náhradní záloze do zemské obrany přesazeni byli, ustanovena jest služba na 2 roky. “

Dobrovolně mohl vstoupit rakouský občan vysoký nejméně 155 centimetrů a dosahující věku 17. let. Vyloučen byl ten, kdo byl odsouzen pro nějaký zločin. Nezletilý mladík pak potřeboval souhlas otce nebo poručníka. Za předpokladu udělení souhlasu císaře, mohl nastoupit do vojska výjimečně i cizí státní příslušník.

Nový branný zákon nad rámec obsahoval i některá ustanovení o domobraně. Nová právní úprava branného zákona byla přijata až v roce 1912.^{43 44 45 46}

2.1.9 Některé další zákony související s právní úpravou armády

Mimo jiné existoval také vojenský trestní zákon o zločinech a přečinech č. 19/1855 ř. z. Tento zákon dopadal na osoby podléhající vojenským soudům. Obsahoval skutkové podstaty vojenských i některých nevojenských deliktů. Taktéž mu předcházela uvozovací zákon. Samotný zákon měl 5 dílů, přičemž první díl obsahoval všeobecná ustanovení, ve druhém byly upraveny vojenské zločiny a přečiny, jichž se mohli dopustit jak osoby vykonávající vojenskou služební přísahu, tak např. četníci či váleční zajatci. Typicky se jednalo o vzpouru či porušení kázně. V třetím dílu byly upraveny zločiny proti válečné moci státu. Osobní působnost zákona byla vyjádřena již v čl. II uvozovacího zákona:

⁴³ Nový branný zákon z roku 1889, dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

⁴⁴ Nový branný zákon ve výkladu pro lid, dostupný na: http://kramerius.kr-olomoucky.cz/search/i.jsp?pid=uuid:b23c146f-a6ea-440d-8045-cb07d8b57d51#monograph-page_uuid:7070f40e-6b25-11e4-84e9-90b11c419e63

⁴⁵ Stručný a věrný výklad nového branného zákona, dostupný na:

<https://ndk.cz/view/uuid:bdb299c0-d5ab-11e4-a19f-001018b5eb5c?page=uuid:718c2ae0-ef49-11e4-9c07-001018b5eb5c>

⁴⁶ SALÁK, P. *Nebojová činnost armády (pol. 19. stol. – r. 1989)* [online]. Brno, 2006/07. [cit. 2022-02-20] Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sursn/Nebojova_cinnost_armady_19._stol._-1989.pdf. Disertační práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra dějin státu a práva. Str. 22

„Činové a opominutí trestná, na něž se vojenský zákonník trestní vztahuje, jsou:

I. Zločinové vojenští a přečinové vojenští, jichž se někdo proti povinnosti stavu vojenského nebo služby vojenské dopusti;

II. Zločinové proti válečné moci státní;

III. Jiní (obyčejní) zločinové a přečinové.“^{47 48}

Zákonů či nařízeních upravujících organizaci armády byla celá řada. Mezi další lze zařadit zákony o doplňování rekrutů přijímané každý rok. Byl také přijat zákon o opatrování koní při mobilizaci stálého vojska a obrany zemské, nebo zákon č. 158/1875 ř. z., týkající se opatření osob c. k. vojska, c. k. válečného loďstva a c. k. obrany zemské, zabývající se, jak je patrné z názvu, problematikou penzí pro příslušníky armády. Ubytovacím zákonem č. 93/1879 ř. z. byla také upravena otázka ubytování vojska v době míru nebo pak zákonem č. 59/1878 ř. z. byl upraven postoj civilních úředníků vůči armádě. Existovaly také evidenční předpisy pro císařské a královské vojsko a námořnictvo, které upravovaly např. způsob opuštění vojska za účelem dovolené a k jakým složkám příslušníci náležejí v době dovolené.

49 50

Důležitými předpisy pro stálé vojsko byly služební řády. Ty poměrně podrobně stanovily, jak se má příslušník vojska chovat ve službě. Obsahovaly ustanovení o právech a povinnostech vojáků, jako např. způsob pochodu, mravnost vojáků, dodržování pořádku v kasárnách, ale i ustanovení o signálech, povelích, o způsobu táboření a mnoho dalších otázek spojených s fungováním vojska.^{51 52}

⁴⁷ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN: 978-80-7380-575-3, str. 267. str. 495–496

⁴⁸ Císařský patent ze dne 15. ledna 1855, dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>

⁴⁹ Zmíněné zákony, dostupné na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

⁵⁰ Evidenční předpisy pro c. k. vojsko a námořnictvo, dostupné na:

<https://ndk.cz/view/uuid:855ff670-7042-11e6-a429-001018b5eb5c?page=uuid:b8d020a0-78ff-11e6-8644-001018b5eb5c>

⁵¹ ČENSKÝ, Ferdinand, ed. *Výtah z Řádu služby pro cis. král. vojsko*. Díl I [online].

V Těšíně: Nákladem cis. král. dvorního a vojenskoliterárního kněhupectví Karla

Prochasky, 1886 [vid. 2022-02-09]. 337 s. Dostupné také z:

<https://digitalnistudovna.army.cz/uuid/uuid:360b11a2-f55d-11ea-b1d1-001b63bd97ba>.

⁵² ČENSKÝ, Ferdinand. *Výtah z Řádu služby pro cis. král. vojsko*. Díl 2., Polní služba [online]. V Těšíně: [b. n.], 1876 [vid. 2022-02-09]. 197 s. Dostupné z:

<https://digitalnistudovna.army.cz/uuid/uuid:932a41d7-f437-11ea-b2f7-001b63bd97ba>.

2.2 Právní prameny úpravy policie

Od roku 1852 v monarchii existoval Nejvyšší policejní úřad, který byl de facto na úrovni ministerstva, což i dokazuje jeho pozdější přejmenování na policejní ministerstvo. Později záležitosti policie přešly pod státní ministerstvo, následně pod předsednictvo ministerské rady a posléze podléhala policie ministerstvu zemské obrany a veřejné bezpečnosti. Svoji pout' policie zakončila pod ministerstvem vnitra, což přetrvalo až do roku 1918. Ve větších městech vznikaly státní policejní úřady, které měly působnost omezenou na obec, ve které sídlily. Vykonávaly část působnosti okresních politických úřadů ve věcech policejní správy. Jinde pak výkon policejních funkcí příslušel orgánům samosprávy a územní správy.^{53 54 55}

Působnost těchto úřadů upravovalo císařské nařízení z 10. prosince roku 1850 o základech organizace policejních úřadů. Bylo stanoveno, že do působnosti těchto úřadů náleží:

„ - předcházet a bránit zákonnou cestou všem nebezpečím, ohrožujícím panovníka, císařský dům, zákonný řád, blaho státu a jednotlivce;

- udržovat veřejný pokoj a řád ve svém obvodu;

- překazít útoky na pokoj a řád a poškození osob i vlastnictví, ať už k němu došlo náhodou či úmyslnou nebo neúmyslnou lidskou činností;

- činit přítrž narůstání škod při porušení řádu a bezpečnosti a odstraňovat škodlivé následky;

- pátrat po rušitelích zákona, zadržet je a odevzdat povolaným úřadům.“

Kompetence jednotlivých policejních úřadů však byly stanoveny konkrétně pro jednotlivé úřady. Do působnosti policejních úřadů v Praze a Brně, které svou významností přesahovaly hranice města a mnohdy se jejich působnost vztahovala na celou zemi, spadalo následující:

⁵³ Sborník příspěvků / uspořádali MALÝ, K., SOUKUP, L. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě*, svazek 2. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1718-3 (váz.), str. 1082. Článek Reného Petráře.

⁵⁴ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 51

⁵⁵ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN: 978-80-7380-575-3, str. 265–266

„1. Veškeré záležitosti, které ohrožují mocnáře, císařský dům, existenci státu, veřejnou bezpečnost a vnitřní pokoj.

2. Hlášení pobytu, záležitosti pasů a cizinců.

3. Záležitosti tiskové, spolkové a divadelní.

4. Povolování veřejných produkcí a schvalování jejich programu.

5. Dohled nad železniční dopravou a paroplavbou.

6. Trestní pravomoc, přenesená na policejní ředitelství (policejní přestupky).

7. Výkon pohraniční policie prostřednictvím expozitur.

8. Redakce policejního oznamovatele.“^{56 57 58}

Podle autorů prof. JUDr. Jiřího Pražáka a prof. JUDr. Františka Fiedlera byla původně policejní správa spjatá se správním právem a tato odvětví představovala ve své podstatě synonyma. Postupným vyhrazováním policejní správy spadalo do její činnosti také následující:

„I. Evidence nad obyvatelstvem (policie obyvatelstva), jejíž účelem jest, aby získán byl pevný základ pro nejrozličnější funkce správní co možná bezpečným zjištěním stavu obyvatelstva. Sem patří opatření týkající se sčítání lidu, vedení matrik a užívání jmen.

II. Správa zdravotní, která jednak zahrnuje péči, aby zamezeny byly nemoce odstraněním příčin chorob – a v tomto smyslu jest pak správou zdravotní v užším slova smyslu – jednak přičiňuje se o léčení nemoci již vzniklých a v tomto smyslu zase označuje se jako správa léčební (čili medicínální).

III. Všeobecná policie bezpečnostní, kterouž zahrnují se opatření, aby odstraněna byla nebezpečnosti, jimiž by ohrožena mohla býti bezpečnost státu, korporací a jednotlivců.

⁵⁶ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 52

⁵⁷ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN: 978-80-7380-575-3, str. 266

⁵⁸ SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin*. V. svazek, Pa-Právní. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. 934 s. ISBN 978-80-7380-569-2. str. 502

IV. Zvláštní policie bezpečnostní, kterou zahrnují se zvláštní předpisy pro jednotlivé obory činnosti lidské za účelem bezpečnosti vydané.

K tomu pak přistupuje ještě:

V. Policie mravnosti, jakožto obor činnosti správní, která má za účel, aby odstraněny byly závady překážející mravnímu vzdělání národa.“

V rámci těchto činností byla v průběhu 19. století přijata celá řada právních předpisů, tedy většinou císařských nařízení či nařízení ministerstev.⁵⁹

2.2.1 Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích (trestní zákoník)

Ačkoliv trestní zákon ani trestní řád nemají přímou souvislost s organizací policie, jsou pro její činnost bezesporu důležitými zákony. Trestní předpisy úzce souvisí s policejními postupy a kvalifikací přečinů, zločinů a přestupků.

Nový trestní zákoník byl přijat císařským patentem 27. května 1852 a byl publikován v částce XXXVI. říšského zákoníku. S účinností od 1. září 1852 nahradil trestní zákon z roku 1803 a je vnímán jako jeho novelizace. Samotnému zákonu předcházel uvozovací zákon o 9 člancích. Trestní zákoník byl členěn na 2 díly. První díl s názvem „O zločinech“ byl dále členěn do 27 hlav. Druhý díl „O přečinech a přestupcích“ byl členěn do 14 hlav. Každý díl disponoval obecnými ustanoveními a výčtem skutkových podstat a trestů. Zákon byl na svoji dobu velmi pokrokový a kvalitní, a jelikož pozdější snahy o jeho nahrazení či velkou novelizaci ztroskotaly, účinný byl až do 31. července 1950. V některých zásadách či ustanoveních mohl mírně připomínat současnou právní úpravu. Ku příkladu ve svém § 3 stanoví „*Neznalostí zákona tohoto o zločinech nikdo se nemůže omlouvati*“. Zásadu, že neznalost zákona neomlouvá, však obsahoval již trestní zákon z roku 1803. Na druhou stranu obsahoval ustanovení o trestu smrti, o těžkém žaláři, o uzavření o samotě v temné komůrce či o zostření trestu žaláře. Zde zcela

⁵⁹ PRAŽÁK, Jiří a FIEDLER, František, ed. *Rakouské právo správní. Část druhá, Nástin zvláštní části práva správního*. V Praze: nákladem Jednoty právnické, 1906. 458 s., str. 38-112, dostupné na: <https://ndk.cz/view/uuid:d556eb10-b206-11e6-88f6-005056827e52?page=uuid:87830040-c151-11e6-99c2-005056825209>

jistě absentuje zásada zákazu trestu smrti, a tudíž se zde zákoník nepřibližuje dnešnímu důrazu na lidská práva. Zákoník obsahoval také ustanovení o pokusu, návodu či pomoci ke zločinu.^{60 61}

I přes svůj pokrok byl ale zákoník primárně namířen proti perzekuci nepohodlných občanů. Byl v něm zakotven široce aplikovatelný delikt veřejného násilí, pod který se řadilo více skutkových podstat, přičemž se stal de facto zbraní tehdejšího režimu. Proti nepohodlným občanům se využívalo také ustanovení § 68-69 a 73 o pozdvižení a vzbouření či ustanovení § 81 o veřejném násilí vztažením ruky na vrchnostenskou osobu.⁶²

Vedle trestního zákoníku figurovaly s trestními ustanoveními některé další zákony, jako např.:

- tiskový zákon č. 6/1863 ř. z.,
- zákon o ochraně osobní svobody č. 88/1862 ř. z.,
- zákon o policejním dohledu č. 108/1873 ř. z.⁶³

K trestním předpisům lze nepochybně zařadit i trestní řád. Trestní řády byly ve 2. polovině 19. století přijaty tři. V roce 1850, 1853 a 1873.⁶⁴

2.2.2 Císařské nařízení č. 96/1854 ř. z. (tzv. výpraskový patent či Prügelpatent)

I přes to, že nařízení je typická norma neoabsolutismu, platilo též v Československu až do roku 1927. Obsahovalo široké zmocnění pro správní a policejní orgány trestat nedodržování jakýchkoliv nařízení či zákonů. Součástí

⁶⁰ Trestní zákon z roku 1852, dostupný na: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjyguzf6mjrg4xhazrgywta> a <http://digitalna.kniznica.info/zoom/52099/view?search=117&page=18&p=separate&view=0,0,1556,2648>

⁶¹ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN: 978-80-7380-575-3, str. 267. str. 494–498

⁶² VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. 3. dopl. a přeprac. vyd. 581 s. Praha: Orbis, 1976., str. 384–385, dostupné na: <https://ndk.cz/view/uuid:5eb43190-9561-11e2-9a08-005056827e52?page=uuid:bd4d8f10-9e82-11e2-8f81-5ef3fc9ae867>

⁶³ Tamtéž, str. 495

⁶⁴ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN: 978-80-7380-575-3, str. 267. str. 494–495

patentu byla také některá procesní ustanovení. V § 11 bylo zakotveno poměrně široké ustanovení o ochraně veřejného pořádku:^{65 66}

„§. 11. Chovali by se kdo proti předpisům policejním na místech k veřejnému shromáždění ustanovených, jmenovitě v posluchárně nějaké, v divadle, na bále, v hospodě neb kavárně atd., též na železnici, na parní lodi, ve voze poštovském atd. tak, že by tím pořádek a slušnost porušil, zábavu obecnstva přerušil neb jinak pohoršení učinil, nebo dopustili by se demonstrace nějaké, kterou by se na jevo dávala nechuť k vládě nebo znevažování nařízení jejich, potrestán bude, kromě toho že bude snad vzat ve vyšetřování od soudu trestního pokutou pořádeční od jednoho až včetně do jednoho sta zlatých konvenční mince, nebo vězením od šesti hodin až do čtrnácti dnů, dle toho, která pokuta se bude viděti podle okolnosti býti přiměřenější nebo více účinkující.“

V § 11 patent také připouštěl již zmíněné tělesné tresty. Vedle tělesných trestů tedy bylo v pravomoci policejních orgánů uložit pokutu a vězení od 6 hodin až do 14 dní:

„Týčeli se to osob v §. 248. zákona trestního jmenovaných, může se pod obmezeními tam ustanovenými, místo vězení nebo na místě toho, aby se vězení zostřilo, užiti také kárání na těle.“

Pokuta mohla být v podstatě udělována za každé proti policejní chování.

Ustanovení § 14 nařízení pak značně posílilo pravomoc policejních úřadů či okresních politických úřadů, kdy mohly trestat nezávisle na soudu:

„§. 14. Vykonávati moc trestní v příčině činů v §. 11. jmenovaných, přísluší v místech, kde se nalézá zeměknížecí úřad policejní, úřadu tomuto, a kde úřadu takového není, politickému úřadu okresnímu. V případech v §. 12. připomenutých má však nález trestní vynésti představený úřadu politického nebo policejního, při jehož úředním řízení se někdo tak choval, že má za to býti potrestán, a choval-li se kdo tak proti představenému obce, tedy má nález ten vynésti představený toho politického úřadu okresního, v jehož obvodu jest obec, již se týká.“

⁶⁵ Tamtéž, str. 496

⁶⁶ VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. 3. dopl. a přeprac. vyd. 581 s. Praha: Orbis, 1976., str. 385, dostupné na: <https://ndk.cz/view/uuid:5eb43190-9561-11e2-9a08-005056827e52?page=uuid:bd4d8f10-9e82-11e2-8f81-5ef3fc9ae867>

Dalším důležitým paragrafem byl § 8, zakotvující asistenci četnictva a policejní stráže při vydaných nařízeních od politických či policejních úřadů:

„§. 8. Při vykonávání nařízení, od úřadů politických nebo policejních vydaných, a při vedení exekuce od nich způsobeném, má četnictvo nebo stráž policejní v místě zřízená dle instrukce své propůjčili asistenci, již potřebí, a úřadové mají právo, dodali nařízením svým váhy dostatečné použitím asistence vojenské.“^{67 68}

V sérii ministerských nařízení z let 1855 až 1858, charakterově navazujících na výpraskový patent, měla policie pravomoc ve všech případech, které nepříslušely trestnímu soudu. Taktéž disponovala věznicemi pro krátký výkon trestu odnětí svobody. Byla oprávněna zejména vydávat příkazy v souladu se zákonem, měla právo zadržovat osoby či zjišťovat totožnost podezřelých osob, měla právo zadržet neoprávněně drženou zbraň či zboží, měla právo zadržovat nepovolené tiskoviny, měla právo konat na základě povolení soudu domovní a osobní prohlídky, a měla také právo použít zbraň v případech nutné obrany.⁶⁹

2.2.3 Zákon č. 18/1862 ř. z., kterým se upravily obecní záležitosti

Z hlediska obecní policie byl relevantní zákon č. 18/1862 ř. z., kterým se upravily obecní záležitosti. Ten byl členěn na 26. článků a byl publikován v části IX. říšského zákoníku. Ve svém čl. 5 stanovil zákon do samostatné působnosti následující:

„Působnost samostatná, to jest ta, v níž obec, šetříc zákonů říšských a zemských, sama se volně může na všem ustanovovati a dle toho nařizovati a opatření činiti, obsahuje v sobě vůbec vše to, co se předkem a nejprve v prospěch obce dotýče a v mezích jejích vlastními silami opatřeno a provedeno býti může.“

Za touto působností přísluší obci zvláště:

⁶⁷ Císařské nařízení č. 96/1854 ř. z., dostupné na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>

⁶⁸ VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. 3. dopl. a přeprac. vyd. 581 s. Praha: Orbis, 1976., str. 385-386, dostupné na: <https://ndk.cz/view/uuid:5eb43190-9561-11e2-9a08-005056827e52?page=uuid:bd4d8f10-9e82-11e2-8f81-5ef3fc9ae867>

⁶⁹ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 59-60

1. *spravovati dle vůle jmění své a záležitosti ke svazku obecnímu se vztahující;*
2. *přihlížeti k bezpečí osoby a jmění;*
3. *péči míti o zachování obecních silnic, cest, míst a mostů, též o bezpečné a snadné ježdění po silnicích a vodách, jakož jí přísluší také konati policii polní;*
4. *přísluší jí, konati policii k věcem potravním se vztahující, a přihlížeti k prodeji na trhu, zvláště pak dohlížeti k míře a váze;*
5. *vykonávati policii zdravotní;*
6. *konati policii, čeledi a dělníkům se týkající a držeti ruku nad řádem čeledním;*
7. *konati policii mravnosti;*
8. *pečovati o chudé a o obecné ústavy dobročinné;*
9. *konati policii v příčině staveb a ohně, držeti ruku nad řádem stavěcím a udělovati policejní povolení ku stavbě;*
10. *účastenství míti, jak zákonem bude ustanoveno, ve správě škol středních, jež obec vydržuje, též škol obecných, a péči míti o zřizování, v dobrém spůsobu chování a nadání škol obecných, hledíc k patronátům školním posud trvajícím;*
11. *přísluší obci, činiti narovnání mezi stranami spor vedoucími skrze důvěrníky z obce zvolené;*
12. *předsebráti dobrovolné licitace věcí movitých.“*

Čl. 5 odst. 3 až 7 a 9 zákona tak zmocňovaly samosprávu k některým policejním záležitostem.⁷⁰

⁷⁰ Zákon č. 18/1862 ř. z., dostupný na:
<http://www.hostivickahistorie.cz/samosprava/zakony/1862.htm>

2.3 Právní prameny úpravy četnictva

2.3.1 Právní úprava zákona č. 19/1850 ř. z.

Premiér kníže Felix Schwarzenberg v době, kdy bylo zřízeno dočasné četnictvo v Uhrách a docházelo k recipování četnického vzoru z oblasti Lombardie, nechal zřídit komisi pro posouzení využitelnosti četnictva pro celé území monarchie. Četnictvo s celorakouskou působností vzniklo na základě nařízení č. 272 z roku 1849. Následně pak dne 30. května 1849 ministr vnitra Alexander von Bach předložil Františku Josefu I. návrh na zřízení četnictva. Císař tento návrh schválil a vše tak směřovalo ke zřízení četnictva pro celé území monarchie.⁷¹ Četnictvo bylo zprvu zařazeno k armádě a od roku 1852 stejně jako státní policie podléhalo nejvyššímu policejnímu úřadu. Postupně však docházelo k jeho relativnímu osamostatnění.⁷²

Návrh ministra Bacha dosahoval takové propracovanosti, že se stal předlohou pro Prozatímní organický zákon o četnictvu čili žandarmerie v Rakouském císařství s č. 19/1850 ř. z. ze dne 18. ledna 1850. Dle preambule tohoto zákona bylo četnictvo určeno k tomu „*aby udržovalo na všechny strany bezpečnost, pokoj a pořádek, aby dle možností předešlo a zabraňovalo nastávající přerušování všeho toho, jakož i všeliká přestoupení zákona nebo, kdyby se přestoupení nějaké přece událo, by stav zákonní opět zřídilo a rušitele pokoje nebo přestupce zákona dostavilo; konečně aby napomáhalo k vykonávání vrchnostenských nařízení a vůbec ve skutek uvádělo všeliká opatření, týkající se bezpečnosti, kteráž jsou v tomto zákoně a v služební instrukci pro četnictvo, jakožto zvláštní povinnosti vytknuta*“.^{73 74}

⁷¹ SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek A – Č*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 976 s. ISBN 978-80-7380-562-3 v koedici Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-239-6, str. 936–937.

⁷² VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN: 978-80-7380-575-3, str. 267.

⁷³ SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek A – Č*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 976 s. ISBN 978-80-7380-562-3 v koedici Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-239-6, str. 936–937.

⁷⁴ Gebhardt, Helmut (2014). Die militärische Organisation der k. k. Gendarmerie von 1849 bis 1918, *SIK-Journal – Zeitschrift für Polizeiwissenschaft und polizeiliche Praxis* (3), 76-86, Online: http://dx.doi.org/10.7396/2014_3_G_, str. 76-77 (1. GRÜNDUNG 1849/50)

Zákon byl publikován v částce XII. říšského zákoníku. Spolu se zákonem bylo přiloženo nařízení s názvem „*Nařízení ministerium záležitostí vnitřních od 18. ledna 1850, platící ve všech zemích korunních, o zřízení četnictva čili žandarmerie.*“ V úvodu tohoto nařízení je obsaženo samotné vyhlášení znějící tak, že „*Dle základních rysů o zřízení četnictva čili žandarmerie pro císařství, schválených nejvyšším rozhodnutím od 8. června 1849, ráčil jest Jeho Veličenstvo k nejponiženějšímu přednešení ministrů záležitostí vnitřních a vojenství a k radě ministerstva nejvyšším rozhodnutím od 18. ledna 1850 prozatímní orgánický zákon o četnictvu stvrditi, výkazy stavu a nákladu schváliti a naříditi ministroví záležitostí vnitřních aby, v srozumění s ministry vojenství a financí bez odtažení vše opatřil, by četnictvo v době co možná nejkratší v náležitém počtu bylo sebráno, pořádně vycvičeno a ve skutek uvedeno. Dle nejvyššího rozkazu se tímto prozatímní orgánický zákon o četnictvu v Rakouském císařství vydává a vůbec vyhláší.*“ Nařízení je dále tvořeno vymezením obsahu zákona o četnictvu. Zákon se skládal z 11 hlav, které podrobně rozebíraly práva a povinnosti četnictva.⁷⁵

Hlava I. z. č. 19/1850 ř. z. upravovala „*stav a rozdělení četnictva*“. V § 1 bylo ustanoveno, že „*Četnictvo činí část c. k. vojska, požívá všelikých vojsku příslušejících vyznamenání, jest podřízeno vojenské moci soudní, a bude vzhledem na rozličné země korunní rozděleno v přiměřený počet pluků dle čísel pořádkových, z nichž každý záležeti bude asi z 1000 mužů.*“ Dále tato hlava obsahovala v § 1 konkrétní označení a očíslování jednotlivých pluků. V § 2 bylo stanoveno rozdělení vrchních důstojníků a jejich relevanci vůči nižším oddělením či rozdělení na eskadrony a křídla. Hlavu I. zákona pak zakončoval § 3, který určil, že četnické pluky podléhají generálnímu dozoru přebývajícím ve Vídni.⁷⁶

Hlava II. z. č. 19/1850 ř. z. se zabývala přijímáním četnictva a povyšováním četníků na vyšší stupně služby. V § 4 pak byla připuštěna možnost přeložení příslušníka armády do četnictva. Podle § 5 se četníkem mohl stát někdo, kdo musel být rakouským státním občanem, musel být ve věku 24 až 36 let, musel být svobodný nebo bezdětný vdovec, musel disponovat zdravým, silným tělem a být nejméně 5 střevců a 5 palců veliký, musel být zručný v řeči, v psaní a čtení, a musel být obratný v obcování a být bezúhonný občan s dobrým chováním. Byl kladen

⁷⁵ Zákon 19/1850 ř. z. dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

⁷⁶ Tamtéž

důraz na dobrou pověst, věková výjimka přestoupivších osob a požadavek „*aby ten, kdo má přijat býti, nebyl býval potrestán pro nějaký zneuct'ovací skutek, buďto v stavu civilním nebo vojenském, a bylli přeložen z c. k. vojska, aby se nebyl dopustil takového poklesku proti kázni vojenské, pro který by se nebylo nadíti úplného vyplňování povinností četnických.*“ Následně pak § 6 až 10 upravovaly otázky ohledně přijímací procedury a obsazování některých vyšších důstojnických postů.⁷⁷

Hlava III. byla pro příslušníka četnictva patrně ta nejdůležitější. Byly zde stanoveny služební povinnosti četnictva, rozsáhlost působnosti četnictva a postavení četnictva k úřadům. Podle § 11 této hlavy mělo četnictvo „*dle svého povolání právo a povinnost, jednati dle potřeby, jak proti osobám civilním tak i vojenským, a to dílem bez všelikého vybídnutí, jak to služební instrukce předpisuje, dílem k požádání úřadů k tomu povolaných.*“ Podle následujících paragrafů mělo četnictvo např. také povinnost dále učinit „*oznámení o přestoupení zákonů, nebo zpozorovalo-li samo takovéto přestupky, má to úřadům k tomu povolaným v známost uvésti a po pachatelích co nejbedlivěji pátrati*“ nebo mělo „*bez ohledu na stav zatknouti přestupitele zákonů, kterého zastihne při skutku, má zadržovati tuláky a vůbec osoby podezřelé a nevysvědčené, i dodati každou zatknutou nebo zadržanou osobu bez odtahu a nejdéle ve 24 hodinách k nejbližšímu úřadu bezpečnímu, a podati o příčině toho písemné, v pilných případech ale i jen ústní oznámení.*“ V § 14. až 41. poté byly upraveny velmi podrobně některé další povinnosti četnictva, mezi které patřily například povinnosti prohlížení listů, dohlížení na trhy, účastenství při popisování lidu, oznamování zlé moci úřední nebo pomáhání při vymáhání daní.⁷⁸

Zbylé hlavy z. č. 19/1850 ř. z. upravovaly například chování četníka ve službě, jeho vykonávání rozkazů a pravidla užívání zbraně. Také byl zákonem upraven výkon dozoru nad četnictvem, postavení četnictva k vojsku, platy mužstva, ekonomická správa, kázeňské prohřešky a také ozbrojení četnictva.⁷⁹

⁷⁷ Zákon 19/1850 ř. z. dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

⁷⁸ Tamtéž

⁷⁹ Zákon 19/1850 ř. z. dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

2.3.2 Právní úprava zákona č. 19/1876 ř. z.

Následnou právní úpravou četnictva v habsburské monarchii byl zákon č. 19/1876, o c. k. četnictvu království a zemí radou říšskou zastoupených. Tento zákon ze dne 26. února 1876 se vztahoval na všechny země a království zastoupené v říšské radě. Byl stručný a odkazoval na služební instrukci. Tímto zákonem došlo k odloučení četnického sboru od armády. Došlo k posílení vazeb na okresní a zemské politické úřady a nově bylo stanoveno, že soudy a státní zastupitelství byly oprávněny přímo vyžadovat služeb četnictva.⁸⁰

Zákon č. 19/1876 byl publikován v částce VII. říšského zákoníku. Dělení na hlavy bylo nahrazeno dělením na sedm částek.

Částka I. byla rozvinuta do 15 paragrafů a obsahovala ustanovení o tom, k čemu bylo četnictvo zřízeno, pod koho spadá a jaká má práva při výkonu služby. V § 1 bylo ustanoveno, že „*C. k. četnictvo království a zemí v radě říšské zastoupených jest sjednocený, vojensky zřízený sbor strážný pro zachování veřejného pořádku, pokoje a bezpečnosti.*“ Podle § 2 pak došlo k výše zmíněnému sepjetí na okresní a zemské úřady, neboť bylo stanoveno, že „*Četnictvo postaveno jest v příčině služby bezpečnosti veřejné pod c. k. politickými úřady okresními a zemskými, v příčině věcí vojenských, ekonomických a administrativních pod svými představenými vojenskými, v obojí příčině pak v posledním pořadí pod ministrem zeměbránění, který, když činiti jest o nějaké zvláštní opatření bezpečnosti, umluví se o to s ministrem záležitostí vnitřních.*“ Dále zde byla dána pravomoc udělování rozkazů dozorcům či inspektorům četnickým. Podle § 3 existovala taktéž možnost měst obracet se se svými požadavky na četnictvo. Za zmínku pak stojí také § 11, který ukládal četníkovi povinnost, že „*kdykoli ve službě své k někomu přikročí, užiti má slov: „Ve jménu zákona“ v jazyku zemském*“, každý měl povinnost toto uposlechnout a zároveň bylo stanoveno, že povinný může zpětně podat stížnost. Velmi důležitý byl bezesporu § 13, který upravoval právo četníka užít zbraň. Tu tedy mohl použít s opatrností pouze v následujících případech:

„*I. v případě obrany nuzné, aby odvrátil od sebe útok skutkem naň učiněný;*

⁸⁰ SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek A – Č.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 976 s. ISBN 978-80-7380-562-3 v koedici Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-239-6, str. 937–938.

2. *aby přemohl odpor, směřující k tomu, by to, co ve službě koná, ze zmařilo;*
3. *aby zamezil útěk zločinců nebezpečných, když tu není jiného prostředku je zadržeti.*“⁸¹

Částka II. stanovila roztrídění a rozdělení četnictva. V § 16 bylo zakotveno, že v sídle zemského řízení má být četnické zemské velitelství a toto velitelství mělo mít na starosti vojenské, ekonomické a administrativní otázky četnictva. Na to navazovala ustanovení o právech hejtmanů či možnosti ministrů využít četnictva v jiné části monarchie.⁸²

Částka III. navazovala podmínkami pro doplňování četnictva a zároveň také ustanoveními o propouštění četníků. Opět bylo stanoveno, že kdo chtěl být přijat do řad četnictva musel splnit tyto podmínky:

- „a) aby byl státním občanem v královstvích a zemích radou říšskou zastoupených,*
- b) aby byl bezúhonného života, na duchu schopný a v chování obratný.*
- c) aby neměl níže 20 a výše 40 let věku svého,*
- d) aby byl svobodný, aneb vdovec bezdětný,*
- e) aby byl zdravého a silného těla a byl tak velký, jak toho míra vojenská vyhledává,*
- f) aby byl znalý řečí té země nebo té části země, v které má sloužiti a*
- g) aby uměl dostatečně čísti, psáti a počítati.*“

Nad rámec bylo poté upraveno, že kdo byl nezletilý a chtěl vykonávat službu četníka, musel disponovat souhlasem svého otce či poručníka. Kdo tyto podmínky splnil a připojil se k četnictvu, sloužil mu nejméně 4 roky. Byla zde taktéž ustanovení o nutnosti podstoupení zkoušek či teoretického vzdělávání.⁸³

Částka IV. pojednávala o vybavení a ozbrojení příslušníků četnictva. Upraveny zde byly také příjmy či příspěvky. Ustanovení § 36 výslovně odkazovalo, že platy, gáže či příjmy jsou vyjádřeny v přídavku⁸⁴, který byl součástí zákona.⁸⁵

⁸¹ Zákon č. 19/1876 ř. z. dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

⁸² Tamtéž

⁸³ Zákon č. 19/1876 ř. z. dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

⁸⁴ Jako dnešní příloha k zákonu

⁸⁵ Tamtéž

Pamatováno bylo i na zaopatření četnictva, kteří se mohli z různých důvodů stát neschopnými ve službě. V částce V. byl stanoven následující penzijní mechanismus:

„§. 42.

Co se týče na pensi dávání důstojníků četnických, mají platnost pravidla v příčině důstojníků stálého vojska vydaná, a však důstojníkům četnickým počítá se při vyměrování pense přídavek četnický v té sumě, která vychází za čas služby v četnictvu dokonáný, naproti tomu nepropůjčují se již osobní přídavky k pensi.

§. 43.

Co se dotýče zaopatřování četníků, kteří se stanou nechopnými ke službě, platí to, co nařízeno v příčině civilních služebníků státních k pensi spůsobných; tato nařízení mají však platnost v příčině každého četníka teprv od toho dne, kterého dokoná službu četnickou, k níž se byl zavázal (§. 24.). Pense vyměřuje se podlé platu denního a podlé přídavku služebního.

Náměstkům důstojnickým a služebníků kancelářským budiž přídavek četnický do pense počítán, jak ustanoveno v §. 42.

Stane-li se některý četník z příčiny nějakého poranění nebo těžkého uškození na těle, kteréž bez své viny u vykonávání služby utrpěl, ke službě nechopným, připočítá se mu při vyměrování pense deset let služby. V okolnostech zvláštního zřetele hodných může se propůjčiti také pense vyšší, a to až do sumy plného příjmu aktivního při vyměrování pense vpočítatedlného.“

Výše zmíněné opatření však mohl podle § 44 žádat četník pouze:

„a) Když z příčiny nějakého poranění nebo těžkého uškození na těle, kteréž bez své viny u vykonávání služby utrpěl, stane se ke službě neschopným;

b) když bez své viny, z jiné příčiny nežli té, která uvedena jest pod lit. a), stane se netoliko ke službě četnické, ale vůbec ke každé výživě nespůsobným.“⁸⁶

Částka VI. obsahovala některá zvláštní ustanovení. Jedním z nich bylo ustanovení o povolení ženění četníka, které musel udělit podle hodnosti buď císař

⁸⁶ Zákon č. 19/1876 ř. z. dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

nebo ministr zemské obrany. Dále zde bylo ustanovení odkazující vdovy či sirotky na nařízení týkající se zaopatření.⁸⁷

Částka VII. jakožto poslední obsahovala závěrečná ustanovení.

K zákonu byl také připojen přídavek, jak bylo již zmíněno. Obsahoval tabulku s jednotlivými hodnotami příslušníků četnictva a jejich odměnami.

2.3.3 Právní úprava zákona č. 1/1895 ř. z.

Závěrečnou právní úpravu četnictva představoval zákon č. 1/1895 říšského zákoníku. Tento zákon byl vydán 25. prosince 1894 a úprava četnictva byla téměř totožná s úpravou předchozí. Četnictvo Předlitavska bylo podle § 1 zákona nadále „jednotným, vojensky zřízeným strážním sborem určeným pro zachování veřejného pořádku, pokoje a bezpečnosti, přičemž v době válečné mu mohlo být svěřeno i plnění zvláštních vojenských úkolů.“ Četnictvo bylo podřízeno okresním a zemským politickým úřadům. Soudy a státní zastupitelství mohly dále přímo vyžadovat služeb četnictva. Výkon služby se řídil nově vydanými služebními instrukcemi.⁸⁸

Zákon č. 1/1895, o četnictvu království a zemí na radě říšské zastoupených, byl vydán v částce I. říšského zákoníku. Oproti svým předchůdcům byl členěn pouze na 41 paragrafů. Podle § 2 bylo četnictvo dále podřízeno politickým okresním a zemským úřadům, případně ministru obrany zemské či ministru „věcí vnitřních“. Opět byla v § 3 vyjádřena povinnost okresního politického úřadu poskytnout služeb četnictva městu se zvláštním statutem, které by těchto služeb potřebovalo. Podle § 4 tohoto zákona byly četniční důstojníci „vojenskými představenými mužstva četnického. Na ně náleží, aby řídili vyučování mužstva, co týče se veřejné služby bezpečnostní a výcviku vojenského, a aby dozírali ku kázní, adjustaci a ozbrojení mužstva.“ Naopak v § 6 zákona bylo výslovně uvedeno, že četnictvo není podřízeno jiným civilním či vojenským úřadům. Podle § 12 zůstala

⁸⁷ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

⁸⁸ SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek A – Č*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 976 s. ISBN 978-80-7380-562-3 v koedici Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-239-6, str. 938

zachována povinnost užití zbraně pouze ve vymezených případech, zůstaly zachovány také podmínky pro přijetí četníka či o doplňování sboru.⁸⁹

2.3.4 Služební instrukce četnictva

Metodické příručky byly pro četnictvo taktéž nemírně důležité. Poprvé bylo přijato Poučení o službě pro zemské četnictvo v roce 1851. Vždy s přijetím nového zákona docházelo také k novelizaci služebních instrukcí. V roce 1895 byly v návaznosti na výše zmíněnou právní úpravu vydány jakožto nařízení ministerstva zemské obrany č. 43/1895 ř. z.⁹⁰

První metodická příručka s názvem „*Poučení o službě pro zemské četnictvo*“ byla složena ze všeobecného a zvláštního poučení. Všeobecná část obsahovala požadavky na určité vědomosti, na určité chování a vlastnosti četníka. Zvláštní poučení potom obsahovalo informace o všech služebních pokynech a dalších formálních záležitostech potřebných k výkonu služby četníka.⁹¹

Úvod „*Poučení všeobecného*“ znamenal pro četníky jakousi preambuli. Je zde deklarován základní cíl četnictva, a to udržení pokoje a bezpečnosti v zemi a dále bezpečnosti obyvatel a majetku. Četnictvo mělo chránit všechny osoby bez ohledu na stav či pohlaví, které se podrobovaly zákonnému pořádku. Platilo také, že četnictvo mělo překazit každý protizákonný čin a osoby, které se provinily proti zákonům, mělo četnictvo předat k potrestání.⁹²

V pasáži „*O vlastnostech a chování četníka vůbec*“ byl kladen, jak je zjevné z názvu, důraz na chování a vystupování četníků na veřejnosti. Tato část zakládala četníkovi poměrně přísný režim ve funkci. Příslušník četnictva musel být vážný a vědomý si důležitosti svého poslání. Dále měl být rázný a zběhlý ve styku s obyvatelstvem. Četníkovi nebylo ani dovoleno kouřit na ulici či při vstupu do úřadů a soukromých bytů, nebylo mu dovoleno vodit se s druhou osobou důvěrně

⁸⁹ Zákon č. 1/1895 ř. z. dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

⁹⁰ SCHELLE, Karel, SCHELLEOVÁ, Ilona a VOJÁČEK, Ladislav. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století: vybrané problémy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. 125 s. ISBN 80-86861-91-0. str. 40

⁹¹ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 70–77.

⁹² Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

za ruce, vodit s sebou psa nebo nepřírozeně se smát. Na druhou stranu nebyla četníkům uložena přísná abstinence, nicméně fungoval režim vzájemného dohledu, kdy mohl a správně musel četník udat opilého četníka u pluku. Opilost četníků mohla snižovat vážnost sboru a povinností velitelů bylo klást důraz na střízlivost členů sboru. Mezi další hlavní povinnosti četníka patřil také zákaz navštěvovat krčmy, navštěvovat krámy nevalné pověsti, potloukat se s lůzou ženského či mužského pohlaví, musel se chovat uctivě k nadřízeným, musel každému občanovi vyklat a mnoho dalších zdvořilostních povinností definujících vážnost tohoto sboru.

Další částí příručky byl úsek „*O vědomostech, jichž četníkovi potřebí jest*“. Tato pasáž obsahuje nutné vědomosti k výkonu četnické služby. Příslušník četnictva byl povinen získat co možná nejpodrobnější znalosti o místních a osobních poměrech v obvodu, kde vykonával službu. To mělo četníkovi ulehčit výkon jeho služby. Samozřejmě musel umět rozpoznávat znaky skutků, které byly podle zákona trestné, a tedy musel disponovat co nejširší znalostí trestných činů. Delikty byly děleny na zločiny, přečiny a přestupky. Zločinem mohla být například velezrada nebo vojenské vyzvědačství. Přečinem mohlo být ku příkladu cizoložství. Přestupkem pak mohla být urážka strážce bez dalších následků. Vedle těchto deliktů byly zakotveny další právní předpisy určené k udržení pořádku, týkající se zvláštních práv a svobod. Například právní předpisy týkající se poštovních úřadů, myslivního a lesního pořádku, cizinecké policie, státních důchodů či zbrojního zákona.

Posledním úsekem příručky byla výše zmiňovaná „*Poučení zvláštní*“, týkající se náplně četnické služby. Náplň četnické služby byla rozlišena na dva druhy, a to na samostatnou náplň služby, která zahrnovala obyčejné povinnosti četníka a nebylo k nim potřeba rozkazu jiného úřadu, a na příruční náplň služby, která potřebovala k výkonu zvláštní úřední nařízení. K samostatným službám bylo zařazeno každodenní hlídkování ve vymezeném obvodu, pátrání po provinilcích všeho druhu, povinnost okamžitě zatknout všechny přestupníky zákonů bez rozdílu stavu, rozeznání jakéhokoliv veřejného srocování, které vedlo proti veřejnému pokoji, chránění osoby každého občana proti veřejnému násilí a mnoho dalších základních pořádkových povinností. Ke zvláštním službám pak patřilo zabránění veškerých zločinů, kdy měl četník povinnost věnovat pozornost všem podezřelým osobám nebo budovám, měl také povinnost být přítomen na národních slavnostech

nebo dohlížet na potulující se kejklíře, hudebníky prodavače či na podobné, tehdy pochybné, entity.

3. Kontrolní mechanismy armády, policie a četnictva

3.1 Kontrola armády

Nejvyšší velení armády po roce 1848 spadlo pod ministerstvo války (Kriegsministerium). Od roku 1851 existovalo vedle ministerstva války armádní vrchní velitelství, podřízené císaři, které od roku 1853 zůstalo jako jediný vrchní orgán armády. Kontrolní činnost nad armádou tak příslušela zejména císaři spolu s často obměňovanými vrchními orgány. Po roce 1867 spadalo společné vojsko pod kontrolu obnoveného ministerstva války. Obě zeměbrany pak kontrolovala a řídila zemská ministerstva obrany. Stále však nejvyšší kontrolní činností disponoval císař. Zásadní kontrolní pravomoc vůči armádě měl později generální štáb, přidružený k ministerstvu války.^{93 94}

3.2 Kontrola policie

V oblasti policie došlo v době Bachova absolutismu k obnovení Nejvyššího policejního úřadu, jehož šéf byl přímo podřízen císaři a účastnil se zasedání vlády. Císař tedy de facto kontroloval Nejvyšší policejní úřad, pod který spadala policie i četnictvo. Později, když dochází k přejmenování Nejvyššího policejního úřadu na policejní ministerstvo, pak po jeho zrušení převzalo policejní záležitosti státní ministerstvo. Od roku 1867 spadala policejní agenda pod předsednictvo ministerské rady. Následně po státním ministerstvu a předsednictvu ministerské rady převzalo policejní záležitosti ministerstvo pro zemskou obranu a od roku 1870 až do roku

⁹³ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 357–360

⁹⁴ Tamtéž, str. 405–406

1918 spadala policie pod ministerstvo vnitra. Všechny nižší teritoriální orgány byly odpovědny za bezpečnost ve svém územním rozsahu těmto nejvyšším centrálním policejním úřadům, které měly pravomoc kontroly policie či četnictva. Policejním ředitelstvím, zřízeným ve velkých městech, byla podřízena místní komisařství, kterým podléhaly ještě jednotlivé strážnice.⁹⁵

Na činnost městské policie dohlížel magistrát, a na činnost policie obecní městské zastupitelstvo. Klíčový dohled nad obecní policií náležel starostovi. Podle čl. XVI. zákona č. 18/1862 ř. z. pak byla státní správa oprávněna dohlížet na samosprávnou působnost obce, do které se podle tohoto zákona řadil i výkon obecních policejních činností: „*Správa státní vykonávati bude právo dohlédací k obcím tím způsobem, aby z mezí své působnosti nevystupovaly a ničeho nečinily, co by bylo proti zákonům.*“ Uherskou městskou municipální policii, kompetentní podle nařízeních a zákonů, kontrolovalo ministerstvo vnitra prostřednictvím organizačních statutů. Roli hrála také uherská vláda, která jmenovala přednosta policejních úřadů.^{96 97 98}

3.3 Kontrola četnictva

Podle zákona č. 19/1850 ř. z. bylo četnictvo podle § 47 dozorováno tehdejšími ministerstvem války a ministerstvem vnitra, které byly dále oprávněny dávat rozkazy generálnímu dozorcí:

„Generální dozorce vede ústřední správu celého vojensky zřízeného sboru.

V službě co vojín podřízen jest ministerium vojenství, co se však týče používání četnictva a svěřených mu správních řízení a věcí, stojí i s celým sborem pod ministerium záležitostí vnitřních.

⁹⁵ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 45-63

⁹⁶ Tamtéž

⁹⁷ Sborník příspěvků / uspořádali MALÝ, K., SOUKUP, L. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě*, svazek 2. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1718-3 (váz.), str. 1081. Článek Reného Petráše.

⁹⁸ Zákon č. 18/1862 ř. z., dostupný na:

<http://www.hostivickahistorie.cz/samosprava/zakony/1862.htm>

Generální dozorce dává zprávy k jmenovaným ministeriím a dostává toliko od nich rozkazy, kteréžto pod svým odpovídáním zavázán jest buď sám vykonati nebo dáti vykonati.

On předkládá ministerium záležitostí vnitřních výtahy ze zpráv četnictva, ježto jej o sběhlých se událostech ze všech zemí korunních docházejí.

Postavení a působnost jeho spořádají se ostatně ještě šířeji ve zvláštní instrukci, která bude v sobě obsahovati také ustanovení o užívání četnictva ve válce.

Mali generální dozorce žádati ministerium za rozhodnutí v některé věci, musí předložiti došlé jej původní spisy. “

Tento paragraf tedy stanovil užší vazbu mezi ministerstvy a generálním dozorcem. Generální dozorce měl vedle povinnosti podávat zprávy ministerstvům také právo podle § 48 zákona č. 19/1850 ř. z. udělovat příkazy jednotlivým velitelům četnictva. Dozorováním nad četnictvem se zabývala v podstatě celá hlava V. zákona č. 19/1850 ř. z. Podle následných právních úprav dozorovaly četnictvu c. k. okresní a zemské politické úřady, a v některých otázkách ministerstvo zemské obrany. Pomocným orgánem přiděleným ministrovi zemské obrany byl inspektor četnictva.

99 100 101

⁹⁹ Zákon č. 19/1850 ř. z., dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

¹⁰⁰ Zákon č. 19/1876 ř. z., dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

¹⁰¹ Zákon č. 1/1895 ř. z., dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

4. Organizační struktura armády, policie a četnictva

4.1 Stručná geneze bezpečnostních sborů

Již od dob pradávných je homo sapiens pevně spjat s bojem, a to jak s bojem s přírodními jevy, tak s bojem mezi sebou samotným navzájem. V tomto ohledu můžeme o armádě hovořit jako o nejstarším sourozenci mezi policií, četnictvem či specializovanými policejními útvary. Armádu měl k dispozici stát již ve starověku, přičemž hranice mezi armádou a policií prakticky nebyla vytyčena. Armáda měla za úkol bojovat s vnějším nepřítelem, ba i udržovat pořádek uvnitř státního aparátu. Postupem času se od armády osamostatňují jiné bezpečnostní sbory, označovány různými jmény. Policejní sbory se objevují poprvé v antických státech. V Athénách působí skytští lučištníci, vykonávající pořádkovou službu, v Římě nalézáme městské kohorty, městské hasiče či liktory, kteří doprovázeli úředníka oprávněného udělovat tělesné tresty včetně trestu smrti. Zde však hovoříme spíše o jakési „ochrance“. Po rozpadu Západořímské říše došlo k zániku některých institucí. Bezpečnostní sbory a policejní orgány zůstaly výsadou spíše byzantského císařství nežli barbarských kmenů v Evropě.

V dobách středověkých došlo ke značné decentralizaci a různorodosti bezpečnostních sborů. Výkon pravomocí takových sborů byl rozdroben mezi panovníka, šlechtu či města. Nacházíme zde ale i některé atypické policejní sbory. V roce 1118 vznikl řád templářů, který měl za úkol ochranu poutníků před vrahy a lupiči. Významnou generální policejní úlohu měli městští žoldněři, kteří vykonávali pořádkovou činnost v ulicích, hlídali městské vězení, střežili městská mýta či pronásledovali lupiče a bandity. Měli taktéž úlohu chránit městské hradby po boku vojenských polních jednotek. Tento sbor si financovala sama města a z původně laického aparátu se postupně stával profesionální policejní sbor. Později ve středověku dochází k rozdělení tohoto policejního sboru na složky městské a složky používané proti banditům, kteří kvůli řídkému zalidněnému území přepadávali provoz a cestující na dlouhých cestách, zejména kvůli koncentraci obchodu na těchto cestách. Tyto složky se dají označit jako „zeměpanské“ a byly zárodkem moderního četnictva.

V současnosti již většina světa pro tyto bezpečnostní sbory užívá označení „policie“. Nalezneme však i označení „četnictvo“, „žandarmerie“, „milice“ či holandské „maréchausse“ nebo italské „carabinieri“. Od těchto označení se pak odvíjejí označení příslušníků těchto sborů, tedy policista nebo četník. Dalším hojně využívaným označením je „strážník“, odvozeným od „bezpečnostní stráž“. Autoritářské režimy pak často používaly označení „milice“, neboť klasické označení bezpečnostních sborů považovaly za buržoazní.¹⁰²

4.2 Armáda

4.2.1 Pojem Armáda

Zatímco dnes tvoří Armáda České republiky veskrze jednotný celek a je podle § 13 zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách „základem ozbrojených sil a organizačně se člení na vojenské útvary a vojenská zařízení, které se mohou slučovat do větších organizačních celků“¹⁰³, po většinu doby 2. poloviny 19. století byla armáda rozdělena na několik relativně samostatných částí.¹⁰⁴ Bylo to:

- společné či stálé vojsko a námořnictvo (k. u. k. Heer, k. u. k. Kriegsmarine),
- zeměbrana (Landwehr), a to předlitavská (Kaiserlichekönigliche Landwehr) a zalitavská (Honvéd),
- a později také domobrana (od 1886 – Landsturm), taktéž zřízena pro Předlitavsko a Zalitavsko.¹⁰⁵

¹⁰² MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 9–11.

¹⁰³ Zákon č. 219/1999 Sb., dostupný na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-219#cast3>

¹⁰⁴ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 398

¹⁰⁵ Tamtéž

4.2.2 Organizace a činnost armády ve 2. polovině 19. století

Jak již bylo zmíněno, dříve armáda ve velké míře suplovala bezpečností sbory. Mnohdy však docházelo ke střetu s neadekvátně ozbrojeným soupeřem, a tak příslušníci armády tuto činnost nikterak v oblibě neměli, neboť prohrát by znamenalo zostuzení, a naopak vítězství by bylo nečestné.¹⁰⁶

Před rokem 1867 disponovala armáda monarchie přibližně 230 tisíci muži v mírovém režimu a ve válečném stavu přibližně 750 tisíci muži, kteří byli dále organizováni do 62 pěších pluků, 14 hraničářských pluků a 32 mysliveckých praporů. Z jízdních složek, které se dělily na těžké a lehké, bylo k dispozici 8 kyrysníků¹⁰⁷, 8 pluků dragounů¹⁰⁸, 12 pluků hulánů¹⁰⁹ a 12 pluků husarů¹¹⁰. Dělostřelba disponovala 12 polními pluky, 1 plukem raketérů a 1 pobřežním plukem dělostřeleckým, které byly dále doplněny ženijními prapory. Armáda však v tomto období byla značně zaostalá, a to jak z hlediska výzbroje, tak z hlediska výcviku některých složek. K zaostalosti přispěl parlament zasedající od roku 1861 značným snižováním armádního rozpočtu.^{111 112}

Pro výcvik důstojnictva byly zřízeny kadetky či válečná škola. Od roku 1848 byla vojenská správa v monarchii rozdělena mezi ministerstvo vojenství, vojenské vrchní velitelství a generální adjutanturu. V roce 1853 pak došlo k rozpuštění ministerstva vojenství, které však následně bylo obnoveno v roce 1860, přičemž bylo odpovědné parlamentu. Spojením vrchního velitelství a generální adjutantury v roce 1865 vznikl generální štáb a stal se tak nejvyšším velitelským a válečným orgánem.¹¹³ V souvislosti s častými organizačními změnami byla v roce 1852 zrušena zeměbrana.¹¹⁴

¹⁰⁶ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 89

¹⁰⁷ Kyrysníci = těžké jezdecko disponující palnými zbraněmi

¹⁰⁸ Dragouni = těžké jezdecko, pohybující se na koni, ale bojují jako pěchota

¹⁰⁹ Huláni = lehké jezdecko, také jezdí vyzbrojeni sečnou či střelnou zbraní, typicky kopím

¹¹⁰ Husaři = lehké jezdecko, ozbrojení jezdci s barevnou uniformou

¹¹¹ MALYPETR, Jan, SOUKUP, František a KAPRAS, Jan. *Armáda a národ*. V Praze: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938. s. 79-80. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ae16aa70-6480-11e4-be62-005056825209>

¹¹² BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 358

¹¹³ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly (až po „... pro Předlitavsko a Zalitavsko“)

¹¹⁴ BERÁNEK, J. Ke studiu československých vojenských dějin: (konec 18. stol. – 1914). *Historie a vojenství*. 1967, č. 5, s. 863–872. ISSN 0018-2583, str. 868, dostupné na:

K zásadní reorganizaci armády dochází až po roce 1867, a to v návaznosti na výše zmíněné vojenské neúspěchy či hospodářské a společenské změny, kdy velkou úlohu představovala mimo jiné výstavba železnice. Modernizaci zaznamenalo celkové branné zřízení země, když byla zavedena plná všeobecná branná povinnost. Doposud existovala pouze dvouletá rezervní služba. Předpoklad branné povinnosti byl zakotven již v prosincové ústavě z roku 1867. Na ústavní zakotvení branné povinnosti navazoval branný zákon z 8. prosince 1868, který představoval zásadní zlom ve vojenské organizaci v Rakousko – Uhersku. Tento zákon však disponoval určitými odchylkami pro Předlitavsko a Zalitavsko.^{115 116 117}

Nově byla armáda členěna na společné vojsko, zeměbranu, která byla budovaná odděleně pro Předlitavko a Zalitavsko, náhradní zálohu a námořnictvo. Později přibyla také domobrana.¹¹⁸ Zeměbrana zprvu představovala vojenskou rezervu starších vojáků, postupně však zeměbranu tvořily i ročníky mladších nesloužících mužů. Parlamentem byl přijímán rekrutní kontingent¹¹⁹, a to každých deset let, který původně stanovil počet mužů v době míru na 260 tisíc mužů, postupně se však tento počet navyšoval. Branným zákonem z r. 1868 byla kromě toho zrušena možnost vyplacení se ze služby nebo také došlo k odstranění výsad a osvobození od služby. Vojenskou službu museli vykonávat všichni bojeschopní muži. Vojenská služba byla stanovena na 3 roky prezenční služby, 7 let záložní

<https://ndk.cz/view/uuid:bf47ccd0-237f-11e4-a8ab-001018b5eb5c?page=uuid:0cbc09e0-24e8-11e4-8e0d-005056827e51>

¹¹⁵ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 397–398

¹¹⁶ BERÁNEK, J. Ke studiu československých vojenských dějin: (konec 18. stol. – 1914). *Historie a vojenství*. 1967, č. 5, s. 863–872. ISSN 0018-2583, str. 868, dostupné na: <https://ndk.cz/view/uuid:bf47ccd0-237f-11e4-a8ab-001018b5eb5c?page=uuid:0cbc09e0-24e8-11e4-8e0d-005056827e51>

¹¹⁷ Jakob Zenzmaier. Die Allgemeine Wehrpflicht als ‚Fundamentalmilitarisierung‘ der Gesellschaft. In: *ww1.habsburger.net* [online]. [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://ww1.habsburger.net/de/kapitel/die-allgemeine-wehrpflicht-als-fundamentalmilitarisierung-der-gesellschaft>

¹¹⁸ Viz podkapitola 4.2.1

¹¹⁹ kontingent = pevně stanovený počet, synonymum pro kvótu

služby a 2 roky služby v zeměbraně. Zvláštní postavení bylo dáno středoškolsky vzdělaným lidem, kteří měli možnost si službu značně zkrátit.^{120 121 122}

Zeměbrany byly původně budovány pro podporu bojových akcí společného vojska na území Předlitavska nebo Zalitavska, přičemž mimo tato území mohla být zeměbrana využita jen se souhlasem zákonodárných sborů jednotlivých zemí. Tedy, podle § 8 branného zákona z roku 1868 bylo stanoveno, že „*Obrana zemská k tomu jest určena, aby v čas války podporovala stálé vojsko a konala obranu uvnitř, v čas pokoje určena jest výjimkou také k tomu, aby zachovávala vnitřní pořádek a bezpečnost.*“ Postupně se však zeměbrana stává rovnocennou pro stálé vojsko. Branný zákon z roku 1889 stanovil rekrutní kontingent pro obě zeměbrany, který stanovil počet 103 tisíc mužů pro stálé vojsko a námořnictvo a 23 tisíc mužů pro zeměbranu. K zeměbranám bylo v obou částech říše připojeno též četnictvo.^{123 124}

^{125 126 127}

Od roku 1883 existovalo 102 armádních doplňovacích obvodů, přičemž odvody se uskutečňovaly každý rok. V uherské části říše fungovaly distrikty, kterých bylo celkem 7.¹²⁸

Postupem času docházelo k určité demokratizaci vojenských pluků, neboť zanikl institut majetníků pluků a pluky se tak dostaly mimo vliv šlechty. Vojenští důstojníci se připravovali ve vojenských ústavech. Došlo ke zrušení vojenské hranice a následnému zrušení hraničářských pluků. Změny zaznamenaly taktéž

¹²⁰ MALYPETR, Jan, SOUKUP, František a KAPRAS, Jan. *Armáda a národ*. V Praze: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938. s. 80-81. Dostupné také z:

<https://ndk.cz/uuid/uuid:ae16aa70-6480-11e4-be62-005056825209>

¹²¹ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 398

¹²² Branný zákon z roku 1868, dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

¹²³ Tamtéž

¹²⁴ MALYPETR, Jan, SOUKUP, František a KAPRAS, Jan. *Armáda a národ*. V Praze: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938. s. 80-81. Dostupné také z:

<https://ndk.cz/uuid/uuid:ae16aa70-6480-11e4-be62-005056825209>

¹²⁵ Zákon o povinnosti branné z roku 1868, dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

¹²⁶ Nový branný zákon z roku 1889, dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

¹²⁷ BERÁNEK, J. Ke studiu československých vojenských dějin: (konec 18. stol. – 1914). *Historie a vojenství*. 1967, č. 5, s. 863–872. ISSN 0018-2583, str. 869-870, dostupné na:

<https://ndk.cz/view/uuid:bf47ccd0-237f-11e4-a8ab-001018b5eb5c?page=uuid:0cbc09e0-24e8-11e4-8e0d-005056827e51>

¹²⁸ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 398–399

jezdecké jednotky. Pěchota dosahovala počtu 102 pluků a celkem 684 praporů, přičemž každý prapor míval k dispozici kulometný oddíl. Jezdecko disponovalo silou přibližně 60 pluků různých typů jezdců a celkem 353 eskadronami. Armáda měla k dispozici také rozsáhlé dělostřelectvo či ženijní jednotky. Součástí armády byly i služby zdravotní, soudní či náboženské.¹²⁹

Námořnictvo se rozvíjelo až v pozdějších dobách, roli hrálo zejména připojení Benátska či Bosny a Hercegoviny.¹³⁰

4.2.3 Národnostní problematika uvnitř armády

Otázka národnosti příslušníků armády hrála bezesporu nemalou roli. Mnohdy značné roztržité armády na několik národností, mohlo mít dopad na taktickou, ekonomickou či administrativní stránku armády. Národnostní rozdíly dopadaly na celou řadu záležitostí spojených s vžitou praxí nebo například na otázky velící. Největší kritika přicházela z Uher, kdy byla Maďary často vyčítána Vídni její vojenská politika. Prakticky již od vyrovnání v roce 1867 byla tato otázka hlavním programem maďarských opozičníků.¹³¹

Primární problém tkvěl v tom, že hlavní řečí společného vojska, předlitavské zeměbrany a domobrany byla němčina. V uherském honvédu (uherská zeměbrana) a domobraně však byla hlavní řečí maďarština. Z principu věci byl tedy vztah ke společnému vojsku problematický a byl vnímán z uherské strany jako handicap, neboť většina uherských vojáků se s němčinou setkala až po nástupu do společného vojska.¹³²

Následně se také řešila otázka, který jazyk použít na vojenských soudech. Určitým zmírněním problému představovalo řešení, kdy se služební styk vojáka

¹²⁹ MALYPETR, Jan, SOUKUP, František a KAPRAS, Jan. *Armáda a národ*. V Praze: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938. s. 81-82. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ae16aa70-6480-11e4-be62-005056825209>

¹³⁰ Tamtéž

¹³¹ BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno (starý ročník vydání), str. 452–456

¹³² Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

vykonával v jednotkách, kde převládal počet mužů se stejnou národností, a tedy se zde hovořilo jejich mateřským jazykem.

Posléze však došlo k přijetí maďarštiny jako hlavního jazyka pro pluky na území Uher. Poměr národností se lišil vzhledem k jednotlivým druhům jednotek. Po roce 1868 sloužilo u námořnictva značné množství Chorvatů, v jízdních jednotkách pak převažovali Maďaři. Pěších pluků bylo ryze německých pouze 7.¹³³

4.3. Policie

4.3.1. Pojem policie

Název vychází z původního řeckého slova „politeia“, což bylo označení pro stát a veškeré státní záležitosti. Na počátku novověku byl pojem policie stále chápán velmi široce jakožto synonymum správní vědy či správního práva. Postupem času docházelo, v návaznosti na zakotvení demokratických principů a principů právního státu, k zúžení tohoto pojmu.¹³⁴ Existuje mnoho definic tohoto bezpečnostního útvaru státního aparátu. Autoři Macek a Uhlíř odkazují na hojně užívanou charakteristiku policie z počátku 20. století doc. Roberta Maršana znějící tak, že *„Policie jest zvláštním způsobem činnosti správní, jaksi negativní stránkou její, neméně ovšem důležitou než činnost pozitivní, neboť bezpečnost a ochrana práv garancí moci veřejné jsou nezbytnou podmínkou hospodářského vývoje i kultury. ... Doby, kdy svépomoc nastoupí na místo moci veřejné, jsou dobami rozvratu a úpadku a první starostí upevňující se moci státní bývá, uvést v zemi pořádek; neexistuje také jediné společnosti státní, v níž by přiměřeným způsobem o zaručení bezpečnosti nebylo postaráno.“* Robert Maršan tedy definuje policii jakožto negativní stránku správní činnosti, avšak potřebnou pro rozvoj, stabilitu a hospodářský vývoj. Zároveň vyjadřuje obavy nad absencí policie na úkor svépomoci, která by mohla vést k rozvratu společnosti. Autoři Macek a Uhlíř dále

¹³³ SALÁK, P. *Nebojová činnost armády (pol. 19. stol. – r. 1989)* [online]. Brno, 2006/07. [cit. 2022-02-20] Dostupné z: https://is.muni.cz/th/sursn/Nebojova_cinnost_armady_19_stol._-1989.pdf. Disertační práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra dějin státu a práva. Str. 26–28

¹³⁴ KOPECKÝ, M. *Správní právo. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, str. 9.

citují profesora Jiřího Hoetzela, který ve 30. letech 20. století definoval poslání policie kdy „*Její úkolem jest chrániti preventivně neb represivně určité právní statky ... at' úkony nevrchnostenskými (např. pozorováním, varováním, poučováním), neb úředními zákazy a příkazy. Její úkol je v podstatě konservující: slouží jen k udržení dosavadních statků, nikoli k tvoření statků nových; nemá působnosti tvůrčí.*“¹³⁵ Z této citace vychází též prof. Kopecký při vymezení policie v rámci veřejné správy. Policii v současné době vymezuje jako „*takovou výsoštnou správní činnost, jejímž účelem je ochrana zdraví a života osob, majetku, veřejného pořádku a dalších hodnot před nebezpečím.*“¹³⁶ Policie by tedy měla chránit jednotlivého občana a zároveň chránit zájmy státu či obce¹³⁷, není však tvůrcem obecných právních pramenů, a tedy následné změny právního řádu.¹³⁸

V moderním pojetí lze také policejní správu vymezit negativně jakožto veřejnou správu s vyloučením otázek školních, náboženských, hospodářských a sociálních. Rozvoj policie na našem území byl značně nerovnoměrný. Ve 2. polovině 19. století existovala celá řada typů policie, a to policie populační, všeobecná bezpečnostní policie a zvláštní bezpečnostní policie, dále dělená na mnohá pododvětví typu policie živnostenské, dopravní, silniční, námořní, horní, honební, polní, stavební, dobytčí či mravnostní.^{139 140}

Období rozvoje policie lze rozdělit do několika etap:

1. období policie Habsburské monarchie,
2. období policie ČSR,
3. období policie protektorátní,
4. a současné období policie ČR.¹⁴¹

¹³⁵ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 10.

¹³⁶ KOPECKÝ, M. *Správní právo. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, str. 9.

¹³⁷ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 14.

¹³⁸ KOPECKÝ, M. *Správní právo. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, str. 9.

¹³⁹ Sborník příspěvků / uspořádali MALÝ, K., SOUKUP, L. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě, svazek 2*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1718-3 (váz.), str. 1076–1077. Článek Reného Petráše.

¹⁴⁰ SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin*. V. svazek, Pa-Právní. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. 934 s. ISBN 978-80-7380-569-2. str. 495

¹⁴¹ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

Policii v moderním slova smyslu lze spatřit až v roce 1667 ve Francii, kde byla podřízena panovníkovi. V Anglii policejní organizace vznikla až v roce 1748. Následovníci byli Ruskem, Pruskem, Španělskem, Rakouskem a v poslední řadě USA.

4.3.2. Organizace a činnost policejní správy po roce 1848

Organizace policie navazovala na organizaci v dobách osvícenského absolutismu. Význam policie významně vzrostl, jak již bylo zmíněno výše, v dobách Metternichova a Bachova absolutismu, kdy lze hovořit o myšlence policejního státu. Problémy 19. století zkrátka zamezily vzniku demokratické policie.¹⁴²

Veškerá policejní agenda spadala pod ministerstvo vnitra, od roku 1852 poté převzal agendu Nejvyšší policejní úřad, později policejní ministerstvo a s jeho zrušením v roce 1867 se pak záležitosti policie navrátily pod ministerstvo vnitra, tedy svou podřízeností tomu bylo podobně jako je tomu dnes. Ve velkých městech či v jiných významných místech byly zřízeny policejní ředitelství a policejní komisařství. Co se týká policejních ředitelství, tak ta byla zřízena v Praze, v Brně a v Opavě. Komisařství byly zřízeny v Plzni a v Ostravě. V Bohumíně, v Chebu a v Podmoklech působily pohraniční policejní komisařství.¹⁴³

Vzhledem k již zmiňované roztržitosti státní správy v této době, nelze nalézat jednotnost ba i v oblasti policejní státní správy. Státní orgány se zabývaly většinou dozorčí činnostmi a činnost policie byla spjata se zemskými soudy, šlechtickou vrchností, městskými magistráty a venkovskými představenstvy.

V roce 1848 došlo k zařazení policie pod ministerstvo vnitra a později, v období Bachova absolutismu v roce 1852, dochází k obnovení Nejvyššího policejního úřadu. Tento úřad byl dělen na 2 prezidiální oddělení a 7 departementů a úroveň se prakticky rovnal ministerstvu, což stvrzuje i podřízenost jeho šéfa přímo

¹⁴² SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin*. V. svazek, Pa-Právní. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. 934 s. ISBN 978-80-7380-569-2. str. 496

¹⁴³ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN: 978-80-7380-575-3, str. 265–266.

císaři a jeho povinnost zúčastnit se zasedání vlády. Pod tento úřad náležela veškerá činnost policie a část činnosti četnictva. Úřad měl mimo jiné v pravomoci dohlížet na cenzuru tisku.

V roce 1859 byl Nejvyšší policejní úřad přeznačen na policejní ministerstvo, které však posléze roku 1865 zaniklo a okruh činností spravovaných policejním ministerstvem přešlo na státní ministerstvo a od roku 1867 pak na předsednictvo ministerské rady. Poslední změny nastaly v roce 1868 a 1870, a tedy nejprve došlo k podřízení policie ministerstvu zemské obrany a veřejné bezpečnosti a následně ministerstvu vnitra, což přetrvalo až do roku 1918.^{144 145}

Ministerstva či obdobné úřady tedy představovaly vrcholný článek řízení policie. Nižšími články byly místodržitelství či zemské vlády, okresní hejtmanství či krajské úřady. Nižší správní úřady odpovídaly za bezpečnost a pořádek na území jim spravovaném. Ve větších městech pak byly zřízeny policejní ředitelství či komisariáty, jak již bylo vyjádřeno.¹⁴⁶

Policejním ředitelstvím byla dále podřízena místní komisařství a místním komisařstvím pak jednotlivé strážnice. Ředitelství se dělila na departmenty a sekce, přičemž byly také zřízeny expozitury ředitelství pro výkon pohraniční policie. Vídeňské policejní ředitelství disponovalo policejním prezidentem a ostatní policejní ředitelství pak disponovala policejními řediteli. Každému z těchto úřadů byl přesně stanoven policejní obvod pro správu a výkon působnosti či pravomoci.

O působnosti policejních úřadů tato práce pojednávala výše.¹⁴⁷

¹⁴⁴ MARŠAN, R.; Vznik moderní policejní organizace rakouské. *Sborník věd právních a státních*. 1904–1905, roč. 5, č. 1–3, s. 301–340. ISSN 1802-2383., str. 339–340, dostupné na: <https://ndk.cz/view/uuid:bbc1c2c7-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:eb67b310-007b-11e9-95ba-5ef3fc9bb22f>

¹⁴⁵ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 51–52

¹⁴⁶ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

¹⁴⁷ Kapitola 2.2 Právní prameny úpravy policie

4.3.3 Výkonné policejní orgány před rokem 1867

4.3.3.1 Vídeňská policie

Po reformách vídeňské Rumorwache byla nová vídeňská policie, vzniknuvší v roce 1776, původně dělena do 12 obvodů. Byla úzce spjata s armádou, kdy docházelo k dosazování tzv. poloinvalidů do řad policejního sboru. Sepjetí s armádou bylo možné spatřit také v otázce vyzbrojení, které zajišťovala armáda, či uniformem, které se těm armádním podobaly. Nebyl oficiálně uznán přesný věk potřebný k výkonu služby, ale uchazeč měl být bezúhonný a schopný služby se schopností číst a psát. Původně policii veleli dva důstojníci, a to setník a poručík. Postupně docházelo ke zvyšování počtu příslušníků policie. Pravomoc při disciplinárních prohřešcích se dělila mezi vojenský soud a civilní orgány.

Roku 1852 došlo ke sloučení všech policejních součástí do jednoho policejního sboru. Vídeňská policie si však stále zachovala svůj prim, když čítala více než 1200 mužů a zůstala tak až do roku 1869. V tomto roce došlo k jejímu reorganizování na civilní strážní sbor.¹⁴⁸

4.3.3.2 Pražská policie

V Praze původně působila jako orgán policejní správy městská stráž, tzv. Stadtwacht. Původně disponovala přibližně 70 muži. Střežila veřejná prostranství, radnici nebo např. tržiště. Disponovala zbraněmi, které jí byly na krátko odebrány a opět vráceny. Na konci 18. století čítala kolem 100 mužů a 19 strážnic. Počet příslušníků a počet strážnic však postupně stále vzrůstal, až dosáhl počtu asi 160 mužů a 29 strážnic. Stejně jako v případě vídeňské policie i zde byly rekrutováni tzv. poloinvalidé. S výjimkou vídeňské policie, čítaly policejní sbory na počátku 19. století asi 600 mužů. Pražský sbor dosahoval v 30. letech 19. století přibližně počtu 500 mužů.

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 52–54

Také pražská policie podlehla sjednocení do jednotného policejního sboru jménem Militär–Polizei–Wach-Corps, a stala se tak oddělením tohoto sboru.¹⁴⁹

4.3.3.3 Sjednocený policejní sbor

Nově sjednocená policie byla podřízena baronu Kempenovi, který disponoval tzv. právy majitele. V tomto sboru opět vládl vojenský charakter. Baron Kempen byl zároveň šéfem Nejvyššího policejního úřadu. Policejní sbor byl nově doplňován výhradně vojáky, na které byl kladen požadavek služby alespoň 2 let u armády. Uchazeči museli být opět bezúhonní, museli umět číst a psát, a být svobodní. Uniformy byly pro všechny oddělení unifikovány. V této době působilo u policie přibližně 6000 mužů a ti byli dále rozděleni do 22 oddílů. Na území českých zemí byly pražské a brněnské oddíly, které byly dále doplněny olomouckým či opavským pododdílem.

V roce 1857 pak došlo ke značné redukci policejního sboru. Ten měl nově 3500 příslušníků, kteří byli dále rozděleni do 13 oddílů. Oddíly zůstaly zachovány, avšak zmizely pododdíly a ze slovenského území zmizel bratislavský a košický oddíl.

Roku 1859 pak v souvislosti s postoupením Lombardie došlo ke zrušení milánského oddílu. Od roku 1860 postupně dochází k přechodu k policii civilního charakteru. Mezi lety 1866 až 1872 byly zrušeny všechny dosavadní oddíly a zbyly jen 2 haličské oddíly v Krakově a v Lvově.¹⁵⁰

4.3.3.4 Policie mimo velká města

Zde policejní službu původně zajišťovaly pozemkové vrchnosti a po roce 1848 obecní úřady. Policejní služba mimo velká města však nedosahovala takových kvalit jako ve větších metropolích, neboť zde hrály značnou roli finance.

¹⁴⁹ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918). 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 55–56

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 56–57

Bezpečnost v terénu zajišťovalo až od poloviny 19. století četnictvo, do té doby musela pomáhat armáda.¹⁵¹

4.3.4 Výkonné policejní orgány po roce 1867

4.3.4.1 Předlitavská policie

V 60. letech 19. století docházelo k přechodu k civilnímu charakteru policie. Příslušníci policie byli zaměstnanci veřejné sféry. Podle toho, zda byli zaměstnanci státu, města či obce, podléhali příslušnému c. k. policejnímu ředitelství, magistrátu nebo obecnímu zastupitelstvu.¹⁵²

Státní policie figurovala v podstatě jen ve velkých městech, kde sídlilo policejní ředitelství, komisařství nebo expozitura. Městská či obecní policie pak figurovala v menších městech, avšak nebylo to vždy pravidlem.¹⁵³

Největší policejní ředitelství bylo stále ve Vídni, přičemž zde pracovalo přibližně 450 úředníků. Vídeň byla dělena na 22 okresních komisařství se 177 strážnicemi. Státní policie, zde jako bezpečnostní stráž (tzv. Sicherheits-Wache), disponovala 3300 muži, přičemž vedle ní působilo asi 600 mužů u tajné policie. Bezpečnostní stráž velel ústřední inspektor a tajné policii vrchní komisař. Vzhledem k počtu obyvatel ve Vídni připadalo na jednoho policistu asi 300 obyvatel.

V Praze pak působilo c. k. policejní ředitelství čítající počtu 60 úředníků. Podřízených mu bylo 13 komisařství. Státní policie čítala asi 800 příslušníků. Co do počtu obyvatel připadalo v Praze na jednoho policistu asi 500 obyvatel.

Brno mělo c. k. policejní ředitelství, ve kterém pracovalo 20 úředníků. Policejnímu ředitelství bylo však podřízeno jen 10 tajných policistů, kteří byli

¹⁵¹ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918). 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 57

¹⁵² Tamtéž, str. 57-58

¹⁵³ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

zároveň státními policisty. V Brně působila městská policie, která měla 200 příslušníků a podléhala magistrátu.

4.3.4.2 Městská a obecní policie Předlitavska

Obec představovala nejnižší instanci při výkonu policejních záležitostí. Ačkoliv byla tehdejší samospráva silná, vykazovala některé nežádoucí jevy, jako vysokou míru nacionalismu, stranickosti nebo nejasného vymezení kompetencí se státní správou. Policie byla pojata ve smyslu činnosti, byly jí svěřeny některé záležitosti místního charakteru, přičemž některé z pravomocí spadaly pod okresní úřady. Většinou se jednalo o záležitosti týkající se veřejného pořádku v okrese. Na vlastní náklady zřizovaly obce obecní stráž bezpečnosti (obecní policejní sbory). Otázky fungování určovaly samotné obce podle zákona č. 18/1862 ř. z., kterým se stanovily záležitosti obecní. Nejčastěji docházelo k přijímání policejních řádů, organizačních předpisů či služebních instrukcí. Obce často přejímaly právní úpravy navzájem. K řešení složitějších záležitostí bylo obecní policii nápomocno četnictvo.^{154 155}

Městská a obecní policie však není totéž. V dobách války docházelo k odsunu bezpečnostních sborů, sepjatých úzce s armádou, do boje a v městech tak tyto sbory absentovaly. Došlo tak k určitému impulsu pro vznik městských policií. V Brně došlo k jejímu založení definitivně v roce 1868. Zde podléhala purkmistrovi a řídil ji policejní úřad brněnské obecní rady, v čele s představeným v hodnosti městského rady. Postupně počet příslušníků vzrostl až na počet 100 mužů. Později po roce 1868 měla také pravomoc udělovat licence na hudební produkci, otevření hostinců apod. Po roce 1871 došlo ke zrušení jiných orgánů, dohlížejících na tržiště, a k nahrazení jejich činnosti činností policie. Město bylo původně rozděleno na 4 policejní okresy, později na 8., přičemž okresy byly dále děleny na revíry. Stav příslušníků městské policie v průběhu 2. poloviny 19. století rostl, původně dosahoval počtu 170 mužů, ke konci 19. století tento počet dosahoval až k 230

¹⁵⁴ Sborník příspěvků / uspořádali MALÝ, K., SOUKUP, L. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě*, svazek 2. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1718-3 (váz.), str. 1081-1082. Článek Reného Petráše.

¹⁵⁵ Zákon č. 18/1862 ř. z., dostupný na:

<http://www.hostivickahistorie.cz/samosprava/zakony/1862.htm>

mužům. Služební instrukce městské policie stanovila, že příslušník městské policie musel být bezúhonný, mít rakouské občanství, být horlivý a svědomitý, tělesně zdatný a musel znát místní poměry a také oba zemské jazyky, tedy češtinu a němčinu. Strážník musel složit služební přísahu, které předcházela dvouměsíční zkušební doba. Byl kladen důraz na neúplatnost, střízlivost a zdvořilost strážníka. Uniformy obsahovaly číslo a městský znak. Strážníci byli také vyzbrojeni, přičemž jim ke konci 19. století přibyl do výbavy revolver. ¹⁵⁶

4.3.4.3 Policie v Zalitavsku

V Uhrách působila ve městech s municipálním právem městská municipální policie. Organizace těchto sborů byla předmětem úpravy organizačních statutů měst, schvalovaných uherským ministerstvem vnitra. Městská policie zde byla oprávněna vydávat vyhlášky. Policejními úřady zde byly městské kapitanáty či hlavní městské kapitanáty. Přednostové pak byli jmenováni uherskou vládou. Kapitanáty měly na starost celou řadu záležitostí, jako např. udržování pořádku a klidu veřejných prostranství. V roce 1881 byla zřízena státní policie v Budapešti, jejíž působnost se vztahovala pouze na město. K dalším restrukturalizacím dochází v Uhersku až ve 20. století. ¹⁵⁷

4.4. Četnictvo

4.4.1 Pojem četnictvo

Policie České republiky na svých internetových stránkách uvádí, že *„Četnictvo bylo vojensky organizovaným strážním sborem, podléhajícím vojenským trestním zákonům a soudům. Ve výkonu bezpečnostní služby bylo podřízeno politickým úřadům, po stránce výcviku, vyučování, kázně, kontroly služby, ve*

¹⁵⁶ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 60-62

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 62-63

věcech správních a hospodářských pak četnickým důstojníkům.“ a vychází tak z dobové právní úpravy, uvedené výše v této práci.¹⁵⁸

Četnictvo (Gendarmerie-Regiment) bylo původně vojensky organizovaná formace ve Francii disponující pravomocemi k zajišťování veřejného pořádku. Historie četnictva sahá až do dob Velké francouzské revoluce. Napoleon tyto bezpečnostní složky podstatně zdokonalil a zavedl je na území všech podmaněných zemí. Jednou ze součástí napoleonského království italského byla i Lombardie. Území Lombardie po Vídeňském kongresu připadlo Habsburské monarchii, a tak došlo k převzetí tohoto původem francouzského bezpečnostního sboru.^{159 160}

4.4.2 Organizace a činnost četnictva v letech 1850–1867

Četnická bezpečnostní policejní složka doplnila stávající sbory až po revolučních událostech z let 1848 až 1849, jakožto nutnost nahradit donucovací složky vrchnostenských orgánů.¹⁶¹

K prvnímu rozšíření četnictva na území habsburské monarchie došlo po již zmíněné porážce maďarské revoluce na území Uher v roce 1849. Po těchto událostech došlo k formaci nového četnického pluku po vzoru již zmíněného lombardského, kdy byla ustanovena zvláštní komise a z podkladů této komise následně ministr Alexander Bach sestavil právní dokument o založení četnického sboru.¹⁶²

Zákon č. 19 z roku 1850, který zavedl četnictvo, definuje tento bezpečnostní sbor jakožto „*vojensky organizovaný strážní sbor, určený k udržování veřejné*

158 Historie policie a četnictva – Policie České republiky. Úvodní strana – Policie České republiky [online]. Copyright © 2021 Policie ČR, všechna práva vyhrazena [cit. 14.11.2021]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/historie-policie-a-cetnictva.aspx?q=Y2hudW09Mw%3d%3d>

¹⁵⁹ SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek A – Č*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 976 s. ISBN 978-80-7380-562-3 v koedici Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-239-6, str. 935.

¹⁶⁰ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 64.

¹⁶¹ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN: 978-80-7380-575-3, str. 267.

¹⁶² UHLÍŘ, Lubomír. Četnictvo habsburské monarchie v míru a ve válce. *Historie a vojenství*. 1996, roč. 45, č. 1, s. 3–37. ISSN 0018-2583., str. 9-10, dostupné na: <http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/uuid/uuid:b268be45-5da4-11ea-b8a3-001b63bd97ba>

bezpečnosti, klidu a pořádku.“¹⁶³ Primárním úkolem četnictva tedy bylo předcházet hrozícímu porušování zákonů. Na počátku 2. poloviny 19. století mělo četnictvo jako jeden z prioritních úkolů podporu provádění vrchnostenských nařízení a mělo oprávnění zakročit vůči civilním, ba i vojenským osobám, což bylo habsburskou monarchií převzato po vzoru lombardského četnictva.

Již v druhé polovině 19. století lze tedy spatřit důraz na prevenci trestné činnosti. Původně četnictvo bylo součástí armády sloužící především v dobách míru civilním účelům. Postupně však začlenění četnictva do armády zaniká a dochází k určitému osamostatnění jednotlivých bezpečnostních sborů.

Výcvik, řád a kázeň tvořily společně záruku služby četnictva. Bylo povinností uposlechnout výzvu četníka „Jménem zákona“. Svědectví četníka, který se u soudu odvolal na služební přísahu mělo plnou důvěryhodnost, což samo o sobě vypovídá o prestiži této funkce.¹⁶⁴

Podle § 1 zákona z roku 1950 došlo k vytvoření 16 četnických pluků, čítajících přibližně 1000 příslušníků četnictva. Těchto 16 pluků mělo za úkol bezpečnostní službu na území celé monarchie, přičemž na českém území figurovaly dva pluky, a to pro Čechy a Moravu se Slezskem. Četnický pluk se dělil podle § 2 na eskadrony, křídla, čety a sekce: „*Pluk bude se vůbec děliti v eskadrony, každá eskadrona v dvě samostatná křídla, každé křídlo ve více zástupů, každý zástup ve více odborů a každý odbor ve více desátnictví a jednotlivých hlídek.*“ Eskadrony a křídla představovaly administrativní a služební jednotky. Sekce se dále dělily na desátnictva, čítající 5 až 8 mužů, a stanice, čítající 3 až 4 muže. Každý pluk měl navíc jedno depotní křídlo. Pluk byl tvořen jak jednotkami pěšími, tak jízdními. V čele celého sboru stanul generální inspektor četnictva, polní podmaršál baron Kempen von Fichtenstamm. V roce 1854 pak počet četníku vzrostl na přibližně 19 000 příslušníků a došlo k rozšíření na 19. pluků, avšak následně v roce 1859 zaznamenala habsburská monarchie ztrátu pluku č. 14, jakožto následek ztráty zemí Lombardie. V průběhu následujících let, zejména po odstoupení Alexandra von Bacha, pak probíhaly liberalistické snahy o kompletní zrušení nenáviděného četnictva nebo snahy o ztrátu vojenského podmanění četnictva, čemuž však František Josef I. zabránil a četnictvo si následně vojenský charakter udrželo i po

¹⁶³ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 64–65.

¹⁶⁴ Tamtéž, str. 70–71.

roce 1860. V tomto roce také proběhla určitá reforma četnictva spočívající v redukci pluků z počtu 19 na 10, čítající přibližně 8000 mužů. Redukci zaznamenaly české země, když nově toto území zajišťoval pouze jeden četnický pluk. V oblasti vojenské hranice přešla působnost z četnictva na serežánské oddíly. Nově byly četnické pluky děleny na křídla, čety a stanice. Ve městech disponujících policií nově četnictvo nemělo působit a v případě jeho zřízení mělo být zasazeno v sídle okresního úřadu.^{165 166 167 168}

Po reorganizaci v roce 1860 bylo četnictvo k dispozici k zachování klidu a bezpečnosti politickým úřadům, které četnictvu ukládalo písemné rozkazy, které mělo četnictvo zaznamenané v zápisníku četníka. Nebyly však vyloučeny rozkazy ústní. V tomto období byla nežádoucí dvojitá podřízenost četnictva a docházelo tak k rozepřím mezi četnickými veliteli a politickými úřady. Nad záležitostmi obcí mělo četnictvo pouze dohled a mělo být jakýmsi subsidiárním orgánem pro obecní orgány. Byla zrušena stálá hlídková služba a obchůzky četníků ve dvojicích, což mělo za následek personální oslabení sboru četnictva. To však mělo negativní konsekvence ve formě zvýšené kriminality.¹⁶⁹

Další značnou reorganizaci četnictvo zaznamenalo v roce 1866, kdy byly zrušeny četnické pluky a vzniklo 15 zemských četnických velitelství. Nově byla tato velitelství založena na teritoriálním principu. Namísto generálního inspektora mělo nyní každé zemské velitelství vyššího důstojníka, někde také působil detašovaný vyšší důstojník.^{170 171}

V období mezi lety 1850 až 1876 bylo četnictvo doplňováno zejména z řad příslušníků armády. Podle § 4 zákona č. 19/1850 ř. z. „*Četnictvo nabývá mužstva*

¹⁶⁵ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 64–65.

¹⁶⁶ SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek A – Č*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 976 s. ISBN 978-80-7380-562-3 v koedici Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-239-6, str. 936.

¹⁶⁷ Zákon č. 19/1850, dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

¹⁶⁸ Gebhardt, Helmut (2014). Die militärische Organisation der k. k. Gendarmerie von 1849 bis 1918, *SIAK-Journal – Zeitschrift für Polizeiwissenschaft und polizeiliche Praxis* (3), 76-86, Online: http://dx.doi.org/10.7396/2014_3_G_, str. 79-80 (3. VERÄNDERUNGEN 1850-1867)

¹⁶⁹ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 78–79.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 66.

¹⁷¹ Gebhardt, Helmut (2014). Die militärische Organisation der k. k. Gendarmerie von 1849 bis 1918, *SIAK-Journal – Zeitschrift für Polizeiwissenschaft und polizeiliche Praxis* (3), 76-86, Online: http://dx.doi.org/10.7396/2014_3_G_, str. 79-80 (3. VERÄNDERUNGEN 1850-1867)

svého vůbec a obzvláště prostředkem přesazování z stavu c. k. armády.“ Vojenští poddůstojníci se mohli stát z hlediska hodnosti prostými četníky. Ministerstvo války jmenovalo nižší důstojníky a císař jmenoval vyšší důstojníky. Vedle tohoto bylo samozřejmě dovoleno přijímat vysloužilé vojáky, civilní osoby a osoby z řad jiných policejních sborů. Služební doba četnictva čítala dlouhých 8 let, avšak mohla být dohodnutá i delší, ale maximálně jen 10letá. Zkušební doba činila 1 rok a u přecházejících vojáků půl roku. Podmínkou přijetí k četnickému sboru bylo podle § 5 zákona č. 19/1850 ř. z. rakouské státní občanství, bezúhonnost a věk mezi 24 až 36 lety. Později byly tyto mantinely stanoveny na 21 až 40 let a frekventant musel být svobodný, nebo bezdětný vdovec, s dobrým zdravotním stavem, stanovenou minimální tělesnou výškou a musel umět německy a zároveň mluvit zemskou řečí. Jelikož se nacházíme v době, kdy se o automobilech ještě ani nikomu nezdálo, bylo také za potřebí nakupovat koně. Ti byli opatřováni nákupem nebo převodem od jízdních pluků.^{172 173}

4.4.3 Organizace a činnost četnictva v dualistickém období let 1867–1918

4.4.3.1 Četnický sbor v Předlitavsku

V Předlitavsku bylo četnictvo oficiálně nazýváno jako c.k. četnictvo, nebo také k. k. Gendarmerie. Na počátku tohoto období, konkrétně v roce 1868, bylo rakouské četnictvo odejmuto z pravomoci říšského ministerstva války a nově podléhalo rakouskému Ministerstvu pro zemskou obranu a veřejnou bezpečnost. Předlitavské území čítalo 7 četnických zemských velitelství. Byla obsazena čísla 1 až 5, číslo 6 nebylo obsazeno a v poslední řadě byla čísla 8 až 10, která byla vyhrazena pro zbytky uherského četnictva. Další zásadní událostí roku 1868 bylo zrušení generální četnické inspekce a místo ní byl zřízen četnický inspektor, zvaný též Gendarmerie – Inspector. Četnický inspektor byl od počátku svého působení

¹⁷² Tamtéž, str. 79–80.

¹⁷³ Zákon č. 19/1850 ř. z., dostupný na:
<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

velitel veškerého četnictva a disponoval rozsáhlými disciplinárními pravomocemi.

174

Dělení na křídla a čety u četnických velitelství bylo zrušeno v letech 1872–1873 a byla zřízena oddělení, v jejichž čele stanul důstojník. Další organizační reforma z roku 1873 zvýšila počet velitelství na 14. Podobně jako před reformou byla obsazena čísla 1 až 7, 9, 11 až 16 a čísla 8 až 10 stále zůstala vyhrazena pro dosavadní zalitavské četnictvo. Velitelství číslo 2 zajišťovalo bezpečnostní službu v Čechách, na Moravě velitelství číslo 4 a ve Slezsku číslo 15. V Čechách toto velitelství sídlilo v Praze, na Moravě velitelství sídlilo v Brně a ve Slezsku v Opavě.

175

V roce 1876 došlo k úplnému osamostatnění četnictva od armády. Nadále bylo bráno pouze jakousi složkou, která může být povolána plnit vojenské úkoly, ale jen při zachování všeobecného bezpečnostního určení četnictva.

Číslování předlitavských zemských velitelství se v roce 1876 změnilo na čísla 1 až 14. V otázkách výkonu bezpečnostních záležitostí bylo četnictvo podle § 2 zákona č 19/1876 ř. z. podřízeno c. k. politickým zemským a okresním úřadům. Naproti tomu ohledně vojenských, ekonomických a administrativních záležitostí podléhalo četnictvo svým představeným. Služebními úřady, které řídily četnictvo, se staly okresní hejtmanství. Nejvýše nad četnictvem nadále stálo ministerstvo pro zemskou obranu.

Co se týče zemské politické správy, tak zde fungovala zemská četnická velitelství sídlící v sídle zemského správního úřadu. V čele tohoto velitelství stál vyšší důstojník a v menších provinciích stál v čele rytmistr. V Čechách figurovali 2 vyšší důstojníci a pro Halič dokonce 3 vyšší důstojníci. Těmto zemským četnickým velitelstvím podléhala jednotlivá velitelství oddělení, zahrnující území několika okresů, a tedy těmto velitelstvím oddělení podléhala jednotlivá okresní četnická velitelství, která byla umístěna v sídlech okresních hejtmanství. V čele okresních velitelství stáli strážmistři, titulováni jako okresní strážmistři neboli *Bezirks – Wachtmeister*. Zemská velitelství disponovala také oddělením doplňovacím, které bylo zaměřeno na výchovu nových uchazečů četnictva. Okresním velitelstvím pak podléhaly jednotlivé stanice zvané *Gendarmerie* –

¹⁷⁴ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 66–67.

¹⁷⁵ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly (až po „... složky pěší“)

Posten, které vedly závodčí či strážmířtři, a které disponovali počtem 2 až 16 mužů. Pravomoc disponovat četnictvem do případného ohniska válečného ohrožení náležela okresnímu hejtmanovi nebo zemskému šéfovi prostřednictvím příslušného četnického velitele. Tato organizační struktura četnictva se ve většině zachovala až do konce monarchie.

Po roce 1876 předlitavské četnictvo v podstatě nedisponovalo jízdními složkami a většinu složek tak tvořily složky pěší.

Četnictvo po roce 1876 nově přijímalo i ženaté uchazeče, museli však mít předlitavské státní občanství a museli se zavázat ke 4leté službě. Takový uchazeč musel absolvovat teoretický učební kurz při zemském velitelství a odsloužit určitou zkušební dobu, dohromady však tato doba musela být 1 rok. Četníci skládali při nástupu služební přísahu.^{176 177}

4.4.3.2 Četnický sbor v Zalitavsku

V roce 1849 byl v Uhrách dočasně zřízen četnický pluk po vzoru pluku lombardského.¹⁷⁸

Rok 1867 znamenal pro četnictvo, v rámci Rakousko-Uherského vyrovnání, v Uhrách kompletní zrušení. Bezpečnostní služba tak byla svěřena zemským a místním úřadům. Četnictvo zůstalo zachováno pouze v oblastech Chorvatska – Slavonie a Sedmihradska. Pozůstatek uherského četnictva podléhal do roku 1876 říšskému ministerstvu války, následně uherskému ministerstvu zeměbrany. V tomto roce byl také zrušen způsob číslování a zůstalo pouze označení podle přiděleného teritoria.¹⁷⁹

Rok 1881 se stal pravým opakem roku 1867 a uherské četnictvo bylo obnoveno zákonnými články II. a III. z roku 1881 na celém území Uher s názvem „Královské uherské četnictvo“. Stalo se tak díky narůstající kriminalitě a

¹⁷⁶ Tamtéž, str. 80.

¹⁷⁷ Zákon č. 19/1876 ř. z., dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

¹⁷⁸ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 67–68.

¹⁷⁹ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

neschopnosti zemských a místních úřadů plnit svěřené bezpečnostní úkoly v Uhrách. Četnictvo vykonávalo bezpečnostní službu na celém území Uher s výjimkou Budapešti, která byla v gesci státní policie. V Uhrách se četnictvo dělilo na 6 a později na 8 četnických distriktů. V Sedmíhradsku byl vytvořen 1 četnický distrikt, na Slovensku byly vytvořeny 2 četnické distrikty s velitelským sídlem v Košicích a v Bratislavě. Pro autonomně postavené Chorvatsko – Slavonii byl vytvořen osamostatněný distrikt se sídlem velitelství v Záhřebu. Tento distrikt byl složen z mužstva tamního četnického velitelství a z bývalého serežánského sboru.¹⁸⁰

Každý četnický distrikt se sestavoval z několik žup a měst. Četnický distrikt se dělil na 6 až 8 křídel, křídlo se dále dělilo na 2 až 3 čety a četa měla různý počet stanic, kromě Chorvatska, kde stanice neexistovaly. Na rozdíl od předlitavského četnictva, zůstaly v zalitavském zachovány jízdní složky. Taktéž zalitavské četnictvo podléhalo do konce monarchie napůl uherskému ministerstvu zemské obrany, co se týče ekonomických otázek, a uherskému ministerstvu vnitra, co se týče otázek bezpečnostní služby.¹⁸¹

Pro uchazeče zalitavského četnického sboru platily obdobné podmínky jako pro předlitavské uchazeče. Ovšem namísto 4letého svazku zde byl svazek pouze 3letý. Důstojníci byli jmenováni císařem na návrh uherského ministerstva pro zemskou obranu. Návrhy na jmenování pak byly předkládány uherským ministrem vnitra.^{182 183}

¹⁸⁰ Gebhardt, Helmut (2014). Die militärische Organisation der k. k. Gendarmerie von 1849 bis 1918, *SIAK-Journal – Zeitschrift für Polizeiwissenschaft und polizeiliche Praxis* (3), 76-86, Online: http://dx.doi.org/10.7396/2014_3_G_, str. 80-81 (4. FOLGEN DES AUSGLEICHS 1867)

¹⁸¹ SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek A – Č*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 976 s. ISBN 978-80-7380-562-3 v koedici Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-239-6, str. 937

¹⁸² MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 80.

¹⁸³ SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek A – Č*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 976 s. ISBN 978-80-7380-562-3 v koedici Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-239-6, str. 938

4.4.3.3. Četnictvo Bosny a Hercegoviny

Po obsazení Bosny a Hercegoviny v roce 1878 byl na jejím území zřízen četnický sbor jakožto vojensky organizovaný strážní sbor. Četnický sbor byl zde také součástí armády a zprvu sloužil hlavně k naplnění a realizaci vrchnostenských nařízení, přičemž čítal okolo 2000 mužů a z toho přibližně 150 jízdních složek. V bezpečnostních záležitostech byl podřízen politickým úřadům a zemskému šéfovi Bosny a Hercegoviny. Nejvýše pak stálo říšské ministerstvo války.¹⁸⁴

Zemského velitele četnictva vykonával vyšší důstojník, posléze generál. Četnický sbor se v Bosně a Hercegovině dělil na 7, později na 8 křídel, které byly dále děleny na čety a stanice.¹⁸⁵

I zde platila podobná pravidla pro přijetí uchazečů jako v předlitavském či zalitavském četnickém sboru. Od roku 1884 zde byl zaveden 5letý svazek.¹⁸⁶

4.4.4 Uniformy a výzbroj četnictva

Četnictvo bylo charakteristické svojí tmavozelenou uniformou, která se velice podobala vojenskému stejnokroji. Barva uniformy se změnila až po přelomu 20. století, do této doby se několikrát změnila, ovšem barva zůstala stejná, tedy tmavozelená. Toto schéma uniforem bylo převzato od lombardského pluku. Hlavy příslušníků četnictva byly chráněny dvourohým kloboukem a až následně po zavedení četnictva na celém území byly podle pruského vzoru zavedeny známé helmy s mosaznou špičkou a s dvouhlavým orlem v čelní části. Mezi 60. léty až koncem století byla četnictvu změněna pokrývka hlavy na klobouky s péřovými chocholy, později však došlo k návratu helem, přičemž zalitavský četnický sbor si zanechal klobouk. V Bosně a Hercegovině sbor nosil jak klobouky, tak červené

¹⁸⁴ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 67–68.

¹⁸⁵ Tamtéž

¹⁸⁶ Tamtéž, str. 80.

fezy. Klobouky se pyšnily křesťanští příslušníci četnického sboru, fezy pak muslimští příslušníci četnictva.¹⁸⁷

Lombardští pěchotní příslušníci četnictva dostali krátké pušky s bajonetem a kratší šavle. Jízdní sbor disponoval pistolí a delší šavlí zvanou palaš. Palnými zbraněmi, kterými disponovali lombardští četníci, byly předovky s křesadlovým zámkem. V případě, že četník konal službu pouze v civilním oděvu, mohl disponovat menší pistolí.¹⁸⁸

S rokem 1850 se četníkům dostaly do rukou kratší pušky s bodákem, který pěší četnictvo nosilo nasazený, a naopak jízdní četnictvo jej nasazovalo pouze v případě potřeby. K puškám měli četníci k dispozici navíc kratší či delší šavli. Jízdní četnictvo disponovalo také pistolemi v pouzdrech u sedla. Nezbytnými předměty četníků byly také pouta a zápisník.¹⁸⁹

Postupně docházelo v oblasti vyzbrojení k posunu. V roce 1854 byly zavedeny perkusní zbraně¹⁹⁰. Následné přezbrojování pak proběhlo v roce 1867, kdy předovky ustupují do pozadí a dochází k nástupu zadovek, a to téměř u všech ozbrojených sil Rakouska – Uherska. Zadovky se však ukázaly pro četnictvo jako nevhodné, neboť nebyly samozřejmě dynamické, a tak byly postupně nahrazovány opakovacími zbraněmi s trubicovým zásobníkem pod hlavní. Ty se však moc neosvědčily kvůli svým technickým nevýhodám, a tak došlo opět ke změně, kdy byly nasazeny zbraně se zásobníkem ve střední části zbraně.¹⁹¹

Po roce 1870 pak bylo četnictvo vyzbrojováno revolvery, které nosily důstojníci, vyšší poddůstojníci a jízdní četnické mužstvo Zalitavska.

¹⁸⁷ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 81.

¹⁸⁸ Tamtéž

¹⁸⁹ MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 81–83.

¹⁹⁰ Zbraně s mechanismem perkusního zámků, který úderem na citlivou látku způsobí výstřel.

¹⁹¹ Tamtéž a dále níže v textu této podkapitoly

5. Vzájemné vztahy armády, policie a četnictva

Bylo již mnohokrát zmíněno, že bezpečnostní sbory vznikaly postupným oddělováním od armády. V této souvislosti však šlo spatřovat vytváření určitých vnitřních či vnějších policejních funkcí armády. Vnitřní policejní funkcí či strukturou armády je myšleno utváření vlastních právních předpisů k řízení svých záležitostí. Typicky tak toto mohlo znamenat vznik vlastní soudní pravomoci ve formě plukovních či jiných soudů nebo udělení některých trestních kompetencí velitelům vyšších šarží. Taktéž vznikalo vojenské vězení, speciální jednotky k udržování armádního pořádku či vznik samotné vojenské policie. V dobách, kdy se začaly utvářet silné a stálé armády se armáda začala uzavírat sama do sebe, kdy se mohlo hovořit o určitém státu ve státě, kdy jsou součástí armády i bezpečnostní složky.

Naopak vnější policejní charakter armády znamenal využití armády k plnění úkolů, které byly svěřeny bezpečnostním sborům. K tomu v praxi docházelo, když bezpečnostní složky sami o sobě k plnění úkolů nestačily, neboť došlo k situaci, která dosahovala takové intenzity, že zásah ze strany policie či četnictva byl nereálný z hlediska malého počtu dostupných příslušníků těchto sborů. Armáda byla nejčastěji nasazována proti lupičům, banditům nebo při rozsáhlém požáru, a to již v době existence policie a četnictva. Rakousko – uherská armáda ojediněle vystupovala jako vojensko-policejní jednotka. Příkladem může být nasazení armádního pluku při nepokojích na Krétě v roce 1898, kde se soustředil zejména na odzbrojení Turků.

Docházelo také k jevům opačným, kdy policie nabrala spíše charakteru armádního. V praxi tedy vznikaly jednotky vojenské povahy v rámci policejních sborů. Typicky tak vzniklo četnictvo, jako policejní jednotka vojenského charakteru. Hraniční oblasti typicky složky vojenského charakteru potřebovaly.¹⁹²

¹⁹³

¹⁹² MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4, str. 16-18

¹⁹³ Tamtéž, str. 89-90

Četnictvo bylo původně „vojensky organizovaný strážní sbor, určený k udržování veřejné bezpečnosti, klidu a pořádku.“¹⁹⁴ Postupem času však dochází k jeho relativnímu osamostatnění, když v pozdějších právních úpravách podléhalo v některých otázkách c. k. politickým úřadům. V zákoně č. 19/1850 ř. z. byla vymezena řada úkolů, které muselo četnictvo plnit vůči vojsku. Podle § 28 zákona mohlo četnictvo vyžadovat od příslušníka vojska poskytnutí identifikačních údajů, což ale platilo i naopak: „Četníkovi, když v službě jest, musí na požádání každá vojenská osoba bez rozdílu udati jméno, důstojnost, pluk a sbor, pak místo, kde se zdržuje, ano ve zvláštních případech musí osoba taková na vybídnutí četnikovo odejít z veřejné místnosti, kde se právě, a to mimo službu, nachází; naproti tomu ale musí taktéž četník své jméno a stanoviště svého desátnictví důstojníkovi na požádání písemně předložit, a odpovídá ze svého úředního jednání.“ Četníci byli také podle § 29 oprávněni vyžadovat výkazy cesty, průkaz či listinu prokazující dovolenou vojáka: „Každý voják od poddůstojníka dolů jest povinen, okázati četníkovi, když toho žádá, výkaz cesty (maršrutu), list na dovolenou, nebo jiný průkaz, obzvláště pak ukázkou k připřezi; ty, kteří se ve věci této nemohou prokázati, má četník zadržeti.“ Úprava § 31 pak dávala četníkům povinnost hlídat ubytované vojsko od vnějších narušitelů, nebo bylo podle § 32 povinno služby při vojenských pochodech, kdy dohlíželo na pořádek pochodem za vojskem. Četnictvo bylo také oprávněno potvrzovat dovolenkové propustky. Právní úpravu postavení četnictva vůči vojsku obsahovala ještě hlava VI. tohoto zákona. V této části v § 57 až 64 byly upraveny povinnosti služby četnictva na vyzvání vojenských úřadů a také vztah četnictva k velitelstvím či jiným strážním sborům.^{195 196 197}

V následných právních úpravách spadalo četnictvo z hlediska záležitostí služebních pod c. k. politické úřady okresní a zemské, a z hlediska vojenských věcí pod vojenské představené. Nad touto dvoukolejností byl nejvýše ministr zemské obrany a ministr vnitřních záležitostí. V § 14 zákonu č. 19/1876 ř. z. byla dána pravomoc četnictva žádat o pomoc každého úřadu veřejné služby, včetně vojenských velitelství. Toto ustanovení obsahovala v § 13 i poslední právní úprava

¹⁹⁴ kapitola 4.4.2 Organizace a činnost četnictva v letech 1850–1867

¹⁹⁵ Zákon č. 19/1850 ř. z., dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

¹⁹⁶ Zákon č. 19/1876 ř. z., dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

¹⁹⁷ Zákon č. 1/1895 ř. z., dostupný na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

zákona č. 1/1895 ř. z. Bylo také ustanoveno, že řady četnictva je možno doplnit osobami z řad armády.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Tamtéž

Závěr

Je poměrně náročné učinit nad více než 150 let starou problematikou nějaký zásadní objev, přesto se budu snažit shrnout několik poznatků k tématu. Naváží na úvod této práce, ve kterém jsem si vytyčil několik základních cílů. V souladu s tématem byl můj hlavní cíl shromáždit nejpodstatnější právní úpravu organizace armády, policie a četnictva ve 2. polovině 19. století. Tento cíl se ukázal být poměrně obtížný, avšak ho považuji za uskutečněný. Již jsem se pozastavoval nad značnou právní roztržitostí této doby. Problémem se však ukázal i fakt, že právní úprava byla v této době stále značně kazuistická. Mnohdy kromě toho nařízení více či méně suplovalo zákon nebo docházelo k jevům, kdy uvozovací zákon, předcházející samotné právní úpravě, upravoval některé otázky, které by měly spíše náležet až do samotného zákona. V praxi tak např. otázka osobní působnosti zákona byla vymezena již v uvozovacím zákoně, který hlavní právní úpravě předcházel. Právní úpravě organizace bezpečnostních sborů pravděpodobně uškodilo i často proměnlivé uspořádání státních orgánů a po nějakém čase zase jejich navrácení v původní stav, anebo opět realizování změny v podobě přejmenování či změny organizace. Neblahý efekt na rozvoj bezpečnostních sborů měla i mimo jiné negativní hospodářská situace, kdy docházelo k šetření s financemi na úkor armády, nebo také v 60. letech 19. století konzervativní přístup tehdejších předních státních představitelů. Nesvědčilo jim ani poměrně zpožděné přijímání některých zákonů. Chaotické byly také situace, kdy se v praxi u určité záležitosti mohla sejít armáda, policie, městská policie i četnictvo, neboť tyto sbory byly mnohdy provázané a nebylo specificky určeno, který jednotlivý sbor by byl výlučně oprávněn zasahovat. Obzvláště pak četnický sbor byl nápomocen v podstatě všem ostatním bezpečnostním složkám. Přehlednosti a uspořádanosti bezpečnostních sborů nepříspěl ani jev, kdy policie vystupovala jako policie jen ve funkčním smyslu, tedy policejní činnost mohly vykonávat soudy či úřady. Později však bylo na bezpečnostní sbory vynaloženo více finančních prostředků, což zapříčinilo jejich podstatné rozšíření a zkvalitnění.

Ačkoliv lze spatřit dost negativních aspektů, již v této době můžeme nalézt některé právní instituty přetrvávající v právní úpravě dodnes, což lze vnímat pozitivně. Příkladem může být pravidlo oslovení „jménem zákona“, jakožto

povinnost četníka oslovovat tak případné hříšníky při překročení mezí zákona, které pro příslušníky policie přetrvalo dodnes, nebo také zakotvení některých právních principů, figurujících v právním řádu dodnes. I když by bylo možné právní úpravě této doby leccos vytknout a pomineme-li již zmiňované faktické dodržování právních předpisů příslušníky sborů, lze na závěr konstatovat, že i přes nedostatky byla právní úprava bezpečnostních sborů na ucházející úrovni, o čemž svědčí pozdější recipování některých zákonů do právního řádu ČSR a jejich další, byť novelizované, setrvání v následném státoprávním uspořádání.

Resumé

The thesis deals with the legal organization of the army, police and gendarmerie in the second half of the 19th century. Primarily, the thesis is based on the analysis of the most important contemporary legal sources, i.e. laws and imperial decrees. The thesis itself is preceded by an introduction, which is followed by a conclusion that ends the thesis. The thesis is divided into 5 main chapters. The first chapter deals with the context of the time and the role of the army in the most important events of the second half of the 19th century. The second chapter is the most important, discussing the most important legal sources of the topic and is the focus of the whole work. The third chapter elaborates on the control mechanisms over the army, police and gendarmerie. The fourth chapter deals with the organisational structure of the security forces and is thus a kind of summary of all the chapters. The final fifth chapter discusses in more detail the interrelationships of the security forces and their interdependence.

It is quite difficult to make any major discovery on a topic more than 150 years old, but I will try to summarize a few observations on the topic. I will refer to the introduction of this thesis, in which I set out some basic objectives. In line with the topic, my main objective was to collect the most important legal regulations on the organization of the army, police and gendarmerie in the second half of the 19th century. This goal proved to be rather difficult, but I consider it to have been achieved. I have already dwelt on the considerable legal fragmentation of the period. However, the fact that the legislation was still highly casuistic at this time also proved to be a problem. In addition, there were many occasions when the regulation more or less substituted for the law, or when the introductory law, which preceded the legislation itself, regulated certain issues that should rather belong in the law itself. In practice, for example, the question of the personal scope of the law was already defined in the introductory law that preceded the main legislation. The legal regulation of the organisation of the security forces was probably also affected by the often changing organisation of the state bodies and, after some time, their return to their original state, or again by the implementation of a change in the form of renaming or change of organisation. The development of the security forces was also adversely affected, among other things, by the negative economic situation, when financial savings were made at the expense of the army, or by the conservative attitude of the leading state officials of the time in the 1860s. The relatively late

adoption of certain laws did not help either. Situations in which the army, police, municipal police and gendarmerie could come together on a particular issue were also chaotic, as these forces were often intertwined and it was not specifically determined which individual force would be exclusively entitled to intervene. In particular, the gendarmerie corps assisted virtually all other security forces. Nor did the phenomenon whereby the police acted as police only in a functional sense, i.e. police activities could be carried out by the courts or authorities, contribute to the clarity and organisation of the security forces. Later, however, more funds were spent on the security forces, which resulted in their substantial expansion and improvement.

Although one can see enough negative aspects, already at this time we can find some legal institutes persisting in the legislation to this day, which can be seen as positive. An example is the rule of addressing "in the name of the law", as the duty of the gendarme to address potential offenders in this way when crossing the limits of the law, which has survived to this day for police officers. Although the legal regulation of this period could be criticised in many ways, and if we disregard the already mentioned de facto compliance with the law by the members of the police, we can conclude that despite the shortcomings, the legal regulation of the security forces was of a satisfactory level, as evidenced by the later incorporation of certain laws into the legal system of the Czechoslovakia and their continued, albeit amended, survival in the subsequent state-law system.

Seznam použité literatury

Monografie

BROFT, Miroslav et al. *Vojenské dějiny Československa. 2. díl, (1526-1918)*. 1. vydání. Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s., přílohy s obr. v textu 24 s. ISBN: neuvedeno

MACEK, P. – UHLÍŘ, L. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526–1918)*. 1. vydání. Praha: Themis, 1997. 178 s. ISBN 80-85821-52-4

VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN: 978-80-7380-575-3

Sborník příspěvků / uspořádali MALÝ, K., SOUKUP, L. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě*, svazek 2. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1718-3 (váz.)
Článek Reného Petráše.

SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin. V. svazek, Pa-Právní*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. 934 s. ISBN 978-80-7380-569-2

SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, I. svazek A – Č*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 976 s. ISBN 978-80-7380-562-3 v koedici Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-239-6

SCHELLE, Karel, SCHELLEOVÁ, Ilona a VOJÁČEK, Ladislav. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století: vybrané problémy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. 125 s. ISBN 80-86861-91-0

MALYPETR, Jan, SOUKUP, František a KAPRAS, Jan. *Armáda a národ*. V Praze: Národní rada československá v nakladatelství L. Mazáč, 1938.

KOPECKÝ, M. *Správní právo. Obecná část*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019

VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. 3. dopl. a přeprac. vyd. 581 s. Praha: Orbis, 1976., dostupné na:
<https://ndk.cz/view/uuid:5eb43190-9561-11e2-9a08-005056827e52?page=uuid:bd4d8f10-9e82-11e2-8f81-5ef3fc9ae867>

Právní předpisy

Zákon č. 19/1850 ř. z., prozatímní organický zákon o četnictvu čili žandarmerie v Rakouském císařství

Zákon č. 19/1876 ř. z., o c. k. četnictvu království a zemí radou říšskou zastoupených

Zákon č. 1/1895 ř. z., o četnictvu království a zemí na radě říšské zastoupených

Císařský patent a zákon o doplňování z roku 1858

Nařízení z roku 1858 jímž se vyměřuje taxa za osvobození od služby vojenské na rok 1859

Prosincová ústava 1867 (několik zákonů tvořících v celku Prosincovou ústavu)

Branný zákon z roku 1868 (z. č. 151/1868 ř. z.)

Zákon č. 68/1869 ř. z., o obraně zemské království a zemí v radě říšské zastoupených

Zákon č. 200/1893 ř. z., o c. k. zeměbraně království a zemí na říšské radě zastoupených kromě Tyrolska a Vorarlberska hledíc k ustanovením zákona branného

Zákon o domobraně č. 90/1886 ř. z.

Nařízení o domobraně z roku 1887

Nový branný zákon z roku 1889

Císařský patent ze dne 15. ledna 1855

Evidenční předpisy pro c. k. vojsko a námořnictvo

Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích (trestní zákoník)

Císařské nařízení č. 96/1854 ř. z. (tzv. výpraskový patent či Prügelpatent)

Zákon č. 18/1862 ř. z., kterým se upravily obecní záležitosti

Zákon č. 219/1999 Sb.

Zákon č. 158/1875 ř. z.

Zákon č. 93/1879 ř. z.

Zákon č. 59/1878 ř. z.

Zákon č. 6/1863 ř. z.

Zákon č. 88/1862 ř. z.

Zákon č. 108/1873 ř. z.

Právní předpisy 19. stol., dostupné na:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

Ostatní zdroje (články, stati, internetové zdroje)

MARŠAN, R.; Vznik moderní policejní organizace rakouské. *Sborník věd právních a státních*. 1904–1905, roč. 5, č. 1–3, s. 301–340. ISSN 1802-2383, dostupné na: <https://ndk.cz/view/uuid:bbc1c2c7-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:eb67b310-007b-11e9-95ba-5ef3fc9bb22f>

Krymská válka byla jednou z největších podle počtu obětí | Reflex.cz. Reflex.cz - Komentáře, zprávy, výrazné autorské fotografie [online]. Copyright © 2001 Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/historie/91102/kdyz-se-zapad-spojil-s-tureckem-proti-rusku-krymska-valka-byla-jednou-z-nejvetsich-podle-poctu-obeti.html>

SALÁK, P. *Nebojová činnost armády (pol. 19. stol. – r. 1989)* [online]. Brno, 2006/07. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/surn/Nebojova_cinnost_armady_19._stol._-_1989.pdf. Disertační práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra dějin státu a práva.

Nový branný zákon ve výkladu pro lid, dostupný na: http://kramerius.kr-olomoucky.cz/search/i.jsp?pid=uuid:b23c146f-a6ea-440d-8045-cb07d8b57d51#monograph-page_uuid:7070f40e-6b25-11e4-84e9-90b11c419e63

Stručný a věrný výklad nového branného zákona, dostupný na: <https://ndk.cz/view/uuid:bdb299c0-d5ab-11e4-a19f-001018b5eb5c?page=uuid:718c2ae0-ef49-11e4-9c07-001018b5eb5c>

Historie policie a četnictva – Policie České republiky. Úvodní strana – Policie České republiky [online]. Copyright © 2021 Policie ČR, všechna práva vyhrazena. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/historie-policie-a-cetnictva.aspx?q=Y2hudW09Mw%3d%3d>

Dobrodružství s omladinou [online]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/nazory/1116018-dobrodruzstvi-s-omladinou>

UHLÍŘ, Lubomír. Četnictvo habsburské monarchie v míru a ve válce. *Historie a vojenství*. 1996, roč. 45, č. 1, s. 3–37. ISSN 0018-2583., dostupné na:

<http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/uuid/uuid:b268be45-5da4-11ea-b8a3-001b63bd97ba>

Gebhardt, Helmut (2014). Die militärische Organisation der k. k. Gendarmerie von 1849 bis 1918, SIAK-Journal – Zeitschrift für Polizeiwissenschaft und polizeiliche Praxis (3), 76-86, Online: http://dx.doi.org/10.7396/2014_3_G.

BERÁNEK, J. Ke studiu československých vojenských dějin: (konec 18. stol. – 1914). *Historie a vojenství*. 1967, č. 5, s. 863–872. ISSN 0018-2583

PRAŽÁK, Jiří a FIEDLER, František, ed. *Rakouské právo správní*. Část druhá, Nástin zvláštní části práva správního. V Praze: nákladem Jednoty právnické, 1906. 458 s., dostupné na: <https://ndk.cz/view/uuid:d556eb10-b206-11e6-88f6-005056827e52?page=uuid:87830040-c151-11e6-99c2-005056825209>

Jakob Zenzmaier. Die Allgemeine Wehrpflicht als ‚Fundamentalmilitarisierung‘ der Gesellschaft. *ww1.habsburger.net* [online]. Dostupné z: <https://ww1.habsburger.net/de/kapitel/die-allgemeine-wehrpflicht-als-fundamentalmilitarisierung-der-gesellschaft>

ČENSKÝ, Ferdinand, ed. *Výtah z Řádu služby pro císařský král. vojsko*. Díl I [online]. V Těšíně: Nákladem císařského dvorního a vojenskoliterárního kněhupectví Karla Prochasky, 1886 [vid. 2022-02-09]. 337 s. Dostupné také z: <https://digitalnistudovna.army.cz/uuid/uuid:360b11a2-f55d-11ea-b1d1-001b63bd97ba>.

ČENSKÝ, Ferdinand. *Výtah z Řádu služby pro císařský král. vojsko*. Díl 2., Polní služba [online]. V Těšíně: [b. n.], 1876 [vid. 2022-02-09]. 197 s. Dostupné z: <https://digitalnistudovna.army.cz/uuid/uuid:932a41d7-f437-11ea-b2f7-001b63bd97ba>.